

ੲੲ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ

ਮੁੱਲ : 10 ਰੁਪਏ ਅਗਸਤ, 1996

ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)

ਡਾ. ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਐਮ.ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ) ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ.

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਸਹਿਯੋਗੀ

- ਡਾ. ਤਿਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਤਰਸੀ
- ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੋਮਲ
- ਸ. ਜੋਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਹਲ
- ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚੋਪੜਾ
- ਪ੍ਰੋ. ਸਤਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
- ਸ. ਕੇ. ਐਸ. ਚੁਘ

ਚਿੱਤਰਕਾਰ

ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀਪ

ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ

ਅੰਕ 8	ਸਾਲ ਅੱਠਵਾਂ	ਅਗਸਤ 1996
ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਫ਼ਤੇ ਸੇਈ		2
ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ/ਜਾਇ ਮਿਲਾ ਤਿਨਾ ਸਜਣਾ		3
ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਬੋਲੋ ਜੀ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ !'		
-ਡਾ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ		6
ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਮਨ ਕਿਵੇਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ?		
-ਸ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ, ਲਖਨਊ		8
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ		
-ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ		10
ਜਪੁਜੀ ਵਿਚਾਰ		
-ਬੰਤ ਸਿੰਘ		13
ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨੌਂ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ		
-ਬੇਦੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤਕਾਰ		14
ਪੁਸਤਕ ਚਰਚਾ-ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਬੋਧ		18
ਨੋਟੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ		
-ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ		19
ਸੁਰ ਲਿਪੀ-ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ		
-ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ		20
ਸੰਗੀਤ-ਲਿਪੀ ਚਿੰਨ੍ਹ		22
ਮਹੀਨਾ ਅਗਸਤ/ਭਾਦਰੋ		24

<p>ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ :</p> <p>ਇਕ ਕਾਪੀ 10 ਰੁ.</p> <p>ਸਲਾਨਾ 100 ਰੁ.</p> <p>ਜੀਵਨਮੈਂਬਰ 1000 ਰੁ. (15 ਸਾਲ)</p> <p>ਵਿਦੇਸ਼ ਸਲਾਨਾ 500 ਰੁ.</p> <p>ਜੀਵਨਮੈਂਬਰ 5000 ਰੁ. (15 ਸਾਲ)</p>	<p>ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਲਈ ਪਤਾ :</p> <p>ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਰਜਿ.</p> <p>422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ</p> <p>ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-160 015</p> <p>ਫੋਨ : 772660</p> <p>45452</p>	<p>■ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ।</p> <p>■ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਇਰੈਕਟਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਹੈ ।</p> <p>■ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਚੈਕ/ਡਰਾਫਟ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣੇ ਜੀ ।</p>
<p>ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ</p> <p>ਪਿਛਲਾ ਕਵਰ 5000 ਰੁ.</p> <p>ਕਵਰ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪੰਨੇ 3000 ਰੁ.</p> <p>ਸਧਾਰਨ ਪੂਰਾ ਪੰਨਾ 2000 ਰੁ.</p> <p>ਸਧਾਰਨ ਅੱਧਾ ਪੰਨਾ 1000 ਰੁ.</p> <p>ਸਧਾਰਨ ਚੌਥਾਈ ਪੰਨਾ 500 ਰੁ.</p>		

◆ ਜੂਨ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ 'ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਗੀ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ-ਪਰੋਖੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਅਤੇ ਰਾਗ ਵਿਦਿਆ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਗੱਲ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਅਤੇ ਰਾਗ ਵਿਦਿਆ ਬਾਰੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਉਲੇਖ ਨਾਲ ਅਮੁੱਲ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। 'ਨੋਟੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ' ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਭਾਵ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕਾਲਮ ਨੂੰ ਅਵਸ਼ ਜਾਰੀ ਰੱਖੋ ਜੋ ਜਗਤ ਕਲਿਯਾਣ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਹੈ। 'ਜਪੁਜੀ ਵਿਚਾਰ' ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਅਤਿ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਲਿਯੁਗ ਦੇ ਇਸ ਘੋਰ ਅੰਧਕਾਰ ਸਮੇਂ ਵਿਚ 'ਉਪਯੋਗੀ' ਅਤੇ 'ਜਗਤ-ਹਿਤੁ' ਕਾਰਜ ਲਈ ਵਧਾਈ ਭੇਜਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਹੋਰ ਸਮਰਥਾ ਬਖਸ਼ੋ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਡਾ. ਸ.ਸ. ਅਰਸ਼ੀ

ਜੂਨ ਅੰਕ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਬੰਧੀ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਨੰਦ ਆਇਆ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਜੋ ਲੇਖ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹਨ। ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਉਚ-ਪੱਧਰੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਸੇਵਾ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹਕੇ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇਗੀ।

ਪਟਿਆਲਾ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ

ਆਪ ਨੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿੱਚ 'ਮਹੀਨਾ' ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਨਾਲ ਹੀ ਅਰਥ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੈ।

ਡੇਹਰਾਦੂਨ ਡਾ. ਜੇ.ਪੀ. ਨੰਦਾ

'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪੁੱਜ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਹਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਉੱਚੀਆਂ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਵੱਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਕੀਰਤਨੀਏ ਜੋ "ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇ, ਗੁਣੀ ਜਨ ਬਣਤਿਆ" ਮਹਾਂਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਖ

ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਬੰਧੀ ਲੇਖ ਅਤੇ ਇੰਟਰਵਿਊ ਜਰੂਰ ਦਿਆ ਕਰੋ ਜੀ। ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਬੰਧੀ ਸ: ਹਰਜਾਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲੇਖ ਸਲਾਘਾ ਯੋਗ ਸੀ।

ਮਲੋਟ ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸ

ਜੂਨ ਅੰਕ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕੀ, ਸੁਰ ਤਾਲ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਲਈ ਸਿਖਿਆ ਦਾਇਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਮਲੋਟ ਪ੍ਰੋ. ਐਮ.ਐਸ. ਸਚਦੇਵਾ

ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਅਤੇ ਤਬਲੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਲੋਟ ਪ੍ਰੋ. ਮੰਗਤ ਸਿੰਘ ਮਸਤਾਨਾ

ਜੂਨ ਅੰਕ ਵਿਚ 'ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆਂ....' ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ 'ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਛਿਅ ਮਾਹੁ ਤੁੜਦਿਆ ਹਿਕੁ ਖਿਨੋ' ਸਿਰਲੇਖ ਬਲੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਵਿਚਾਰ ਬਾਖੂਬ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਓ ਹਨ। ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਮੁੱਦਾ ਭਾਵੇਂ ਸੰਕੇਤਕ ਪੱਧਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ ਟਿਕਾਣੇ ਪੁੱਜਣ ਵਾਲਾ ਤੀਰ। 'ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ' ਵਿਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਚ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘੜਵਾਂ ਅਤੇ ਠੋਸ ਮੂਲ-ਬਿੰਦੂ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਕੁਝ ਅਣਗੌਲਤਾ ਕਾਰਨ ਅਜੇ ਇਸ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਸਹੀ ਸਰੂਪ ਸਾਡੇ ਆਗੂਆਂ, ਬੋਰਡਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕੁਝ ਕਾਰਕੁਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਸਮਝ- ਜਾਂ ਬੇਸਮਝੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ-ਇਕ ਦੋ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ-ਮੌਕੇ ਸਿਰ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਕਿਸੇ ਇਕ ਫਿਰਕੇ ਜਾਂ ਜਾਤ ਜਾਂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਮੁੱਚੀ ਲੋਕਤਾ ਦੇ ਸਰਮਾਏ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਭਾਗ ਹੈ।

'ਸੁਰ ਤਾਲ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਚੰਗਾ ਨਿਬੰਧ ਹੈ। 'ਸੁਰ ਲਿਪੀ' 'ਨੋਟੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ' ਅਤੇ 'ਸੰਗੀਤ-ਲਿਪੀ ਚਿੰਨ' ਇਸ ਪਰਚੇ ਦੀ ਮੂਲ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸੰਚਾਰ-ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ।

'ਸਭ ਥਾਈ ਹੋਇ ਸਹਾਇ' ਅਤੇ 'ਜਪੁਜੀ ਵਿਚਾਰ' ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ-ਪ੍ਰਸੰਗਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਆਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਨੇ ਪਰ ਬਹੁਤ ਸੰਖੇਪ ਹਨ।

ਫਗਵਾੜਾ ਡਾ. ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ

ਜਾਇ ਮਿਲਾ ਤਿਨਾ ਸਜਣਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਸਦਕਾ ਮੇਰੇ ਸੱਜਣ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਇਹ ਸਜਣ ਕੋਈ 'ਗੱਲੀ' ਗੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਅਸਲੀ ਸੱਜਣ ਹਨ। ਇਹ ਉਹ ਸੱਜਣ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੀ ਲੋੜ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਇਹ ਸੱਜਣ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਨ। ਦੇਸ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਮੇਲ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਾਲੇ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਵੀਜ਼ਾ, ਦਫਤਰੋਂ ਛੁੱਟੀ, ਕਿਰਾਇਆ ਆਦਿ 'ਗਲੀਏ ਚਿਕੜ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੰਬਲੀ ਭਿੱਜਣ ਦਾ ਡਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਵਿਕਾਂਦੜੇ ਖੰਭ ਤਾਂ 'ਸਾਵੀ' ਤੋਲ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਆਸ ਦਾ ਪੱਲਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ ਦਾ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਅਜਿਹੀ ਕਲਾ ਵਰਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ 'ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦੀ' ਮਿਲੈ ਵਿਛੁੰਨੇ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਗਹਿਰਾਈ ਤੱਕ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਬੜੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਬੈਠੇ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਸੀ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਿਸਬੇਨ ਦੇ ਡਾ. ਭੱਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਪਾਂਸਰਸ਼ਿਪ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ। ਬਜਾਜ ਟ੍ਰੈਵਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸੀਟ ਖੁੱਕ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੁੱਟੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਦਫਤਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਅਸੀਂ- ਕਾਕਾ ਹਰਗੁਨਗੀਤ ਸਿੰਘ, ਬੱਚੀ ਹਰਸ਼ਗੀਤ ਕੌਰ, ਪਤਨੀ ਕੁਲਵੰਤ ਕੌਰ ਤੇ ਮੈਂ - ਸਿਡਨੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਤੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਥੇ ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਮਨਧੀਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਨਧੀਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਾਨੂੰ ਲੈਣ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਗੈਸਟ ਹਾਊਸ ਬੁੱਕ ਕਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡਾ ਹੀ ਘਰ ਹੋਵੇ ਪਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹੋਣ। ਮਨਧੀਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ

ਸੁਪਤਨੀ ਰਮੀਤ ਕੌਰ ਦੇ ਉਦਮ ਸਦਕਾ ਸਾਡੀ ਇਹ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ ਗਵਾਰ ਬਣ ਗਈ। ਸਨਧੀਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਕਢਿਆ। ਸਾਡੀਆਂ ਖੋਚਲਾਂ ਖਿੜੇ ਮਥੇ ਸਹਿਣ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਿਡਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਵਾਈ।

ਸਿਡਨੀ ਵਿਖੇ, ਸ੍ਰ. ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਵਾਰ ਸ੍ਰ. ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦੇ ਉਦਮ ਸਦਕਾ ਅਸੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਾਰਕਲੀ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤਾਰਾਮਾਰਾ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਿਵਜ਼ਬੀ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਗਾ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤਬਲੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਕਾਕਾ ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸਿਡਨੀ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਵੀਰ ਸਤਿੰਦਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਭੈਣ ਰੂਪਨ ਜੀ, ਜਗੀ ਵੀਰ ਜੀ, ਭੈਣ ਜੀ ਗੁਲਸ਼ਨ ਰਾਣਾ, ਡਾ. ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ, ਵੀਰ ਪਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸਨਮਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਰੂਪਨ ਭੈਣ ਜੀ ਅਤੇ ਵੀਰ ਸਤਿੰਦਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਦੋ ਸੌ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਊ ਕਾਸਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਾਉਣ ਹਿਤ ਲੈ ਕੇ ਗਏ। ਰਸਤੇ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮਾਣਨ ਯੋਗ ਸੀ। ਬੀਬੀ ਬਜਿੰਦਰ ਦੁਗਲ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਖੇਤਰ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ। ਸ੍ਰ. ਸੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੁਰਕਿਰਨ ਕੌਰ ਵੀ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਵਾਲੀ ਜੋੜੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਬੱਚੀ ਪੁਨੀਤ ਤਾਂ ਹਰਿਗੁਨ ਗੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਘੁਲ ਮਿਲ ਗਈ। ਸੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਆਲਾ ਪਾਰਕ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਾਈ। ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿੱਚ ਕਗਾਰੂ ਅਤੇ ਕੁਆਲਾ ਪਿਆਰੇ ਸਬਾਨਕ ਪਸ਼ੂ ਹਨ। ਸੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਹੁਰਾ ਸਾਹਿਬ ਡਾ. ਤੇਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬੜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ ਉਹ

ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਹਿ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ।

ਸਾਡਾ ਦੂਜਾ ਪੜਾਅ ਵੁਲਗੁਲਗਾ ਸੀ। ਸਨਧੀਰ ਪਾਲ ਨੇ ਟਰੇਨ ਦੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਖੁੱਕ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਟਰੇਨ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਟਰੇਨ ਕਾਹਦੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਫਾਈਵ ਸਟਾਰ ਹੋਟਲ ਦੀ ਲਾਬੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹੋਈਏ। ਬਾਹਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦੇ ਤੇ ਅੰਦਰ ਸਫਾਈ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਸ਼ਰਮ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਫਾਈ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਚੈਕਰ ਟਿਕਟਾਂ ਚੈਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹੀ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੇ ਬੈਗ ਫੜੀ ਹਰ ਘੰਟੇ ਦੇ ਘੰਟੇ ਬਾਦ ਕੂੜਾ ਮੰਗਣ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਸਵਾਰੀ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਗਾਰਬੇਜ਼ ਪਲੀਜ਼'। ਤੁਲਨਾ ਕਰੋ ਆਪਣੇ ਟਿਕਟ ਚੈਕਰਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਵਾਰੀਆਂ ਨਾਲ। 600 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦਾ ਸਫਰ 7 ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਾ ਕਿਵੇਂ ਮੁੱਕ ਗਿਆ।

ਵੁਲਗੁਲਗਾ ਦੇ ਨੇੜਲੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸੱਜਣ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਅਜ਼ੀਜ਼ ਰਸ਼ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋ ਉਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ ਲੈਣ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਰਸ਼ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹੇ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਜੋ ਐਮ.ਏ. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੈ ਤੇ ਛੋਟੀ ਬੱਚੀ ਸਾਰੇ ਬੜੇ ਮਿਲਾਪੜੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਬੜਾ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਵੁਲਗੁਲਗਾ ਵਿਖੇ ਸਿਖ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਮਲੇਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਗਏ ਹਨ ਇਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲਿਆਂ ਦੇ ਫਾਰਮ ਹਨ। ਪੈਸਾ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਔਖਾ ਹੈ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਾਈ। ਇਥੇ ਕੀਰਤਨ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੋ ਦਿਨ ਹੀ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵੁਲਗੁਲਗਾ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਬੜੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸ੍ਰ. ਸਲਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੋਟਲ 'ਰਾਜ ਮਹਿਲ' ਹੈ। ਇਹ ਹੋਟਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਮਿਊਜ਼ਮ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਦੀਆਂ ਨਾਯਾਬ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਖਣ ਯੋਗ ਹਨ। ਵੁਲਗੁਲਗਾ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਹੋਟਲ ਇਤਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ

ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਨਕਸ਼ੇ ਉਪਰ ਵੀ ਸੰਕੇਤਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਗਿਆਨੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਨਸੀਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ੍ਰ. ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਤੀਜਾ ਪੜਾਅ ਸਾਡਾ ਗੋਲਡ ਕੋਸਟ ਅਤੇ ਬਰਿਸਬੇਨ ਸੀ। ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਭੈਣ ਜੀ ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ ਅਤੇ ਡਾ. ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਬੰਸੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਿਆਰ, ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਉਦਮ ਸਦਕਾ ਹੀ ਪੁੱਜ ਸਕੇ। ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹਨ। ਸਿਡਨੀ ਤੋਂ ਗੋਲਡ ਕੋਸਟ ਪੁਜਣਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਡਾ. ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸਿੰਘਾਪੁਰ ਤੋਂ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸਿੰਘਾਪੁਰ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਬੰਸੀ ਬੜੇ ਸੂਝਵਾਨ, ਚੇਤੰਨ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਇਨਸਾਨ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ 92 ਸਾਲ ਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪ ਗਲਾਂ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸਿਮਰਨ ਡਾਕਟਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੱਤਰ ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਐਮ.ਬੀ.ਬੀ. ਐਸ. ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਵੀ ਜੰਮਪਲ ਵਿਦੇਸ਼ ਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਿਖੀ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਜਾਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵੇਖਣ ਭਾਰਤ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਬੇਟੀ ਖੁਸ਼ਪਾਲ ਬਾਰੂਵੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਉਹ ਬੜੀ ਸੁਘੜ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਜਿੰਨੇ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਰਹੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਰਦੇ। ਸ੍ਰ. ਪਰਵਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤਬਲਾ ਵਜਾਏ ਤੇ ਬੀਬੀ ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ ਰੋਮਨ ਅਖਰਾਂ ਵਾਲੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਗਾਇਨ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਰਦੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੋਤਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੜੀ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਲਗਨ ਨੂੰ ਫਲ ਜ਼ਰੂਰ ਲਾਵੇਗਾ।

ਸਾਡਾ ਚੌਥਾ ਪੜਾਅ ਐਡੀਲੇਡ ਸੀ। ਐਡੀਲੇਡ ਬਰਿਸ ਬੇਨ ਤੋਂ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਹਵਾਈ ਜ਼ਹਾਜ਼ ਦੇ ਸਫਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ਹੈ। ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਰਲੇ-ਵਿਰਲੇ ਹਨ। ਰਕਬਾ ਭਾਰਤ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਤੇ ਅਬਾਦੀ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘਟ। ਐਡੀਲੇਡ ਵਿਖੇ ਟੀ. ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਭੇਣਾਂ ਡਾ. ਕੁਲਵੰਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਪਰਵੀਨ ਕੌਰ, ਭਰਾ ਹਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਾਡੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ

ਦੇ ਪਤੀ ਡਾ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਰਧਾਨ ਬੜੇ ਪਿਆਰੇ ਅਤੇ ਸਿਆਣੇ ਇਨਸਾਨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਭਰਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਡੀਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਭਰਾ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਆਰਕੀਟੈਕ ਹਨ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਗਜੀਤ ਜੀ ਭਾਵੇਂ ਬੜੇ ਮਸਰੂਫ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਭਰਪੂਰ ਸਮਾਂ ਕਢਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਰਹੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਵੀਰ ਹਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਭੈਣ ਰਵੀਨ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਰੋਹਿਨ ਬੜਾ ਪਿਆਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬੜਾ ਸੁਖੜ। ਸਾਰੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਐਡੀਲੇਡ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸਟੇਅਰਿੰਗ ਭੈਣ ਜੀ ਪਰਵੀਨ ਕੌਰ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਗੁਣਾਂ ਕਾਰਨ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਇਹਨਾਂ ਵੱਲ ਹੀ ਵੇਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵੀ ਹਨ ਸਕੱਤਰ ਵੀ ਹਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਲਾਹ ਪ੍ਰਵੀਨ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਮਿਸਟਰ ਸਕਵਾਇਰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਤੇ ਸਗੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਖੇੜੇ ਬਖਸ਼ੇ। ਐਡੀਲੇਡ ਵਿਖੇ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਰਤਨੀਏ ਨੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀ ਸਿਆਣੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਹਨ। ਬੜੀ ਦੇਰ ਬਾਦ ਮੈਂ ਪੁਰਾਤਨ ਰੀਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰ. ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੰਦੇਸ਼ੀ, ਪ੍ਰੋ. ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਪੁਸ਼ਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜਿਹੇ ਸਿਆਣੇ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸੀਕਲ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਾ ਕੇ ਆਨੰਦ ਆਇਆ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ।

ਆਸਟੇਰਲੀਆ ਵਿਖੇ ਆਖਰੀ ਅਤੇ ਪੰਜਵਾਂ ਪੜਾਅ ਪਰਬ ਸੀ। ਇਥੇ ਮੇਰੇ ਪਰਮ ਮਿੱਤਰ ਅਮਰਜੀਤ ਸ਼ਾਹ ਸਿੰਘ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬੀਬੀ ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਬੜੀ ਸਿਦਤ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਸ੍ਰ. ਨਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ੍ਰ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਪਰਿਵਾਰ ਲੈਣ ਲਈ ਆਏ

ਹੋਏ ਸਨ। ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਸ੍ਰ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ੈਫਰਡ ਬੁਸ਼ ਲੰਡਨ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਸਕੱਤਰ ਵੀ ਅੱਜਕਲ ਇਥੇ ਹੀ ਹਨ। ਇਥੇ ਹੀ ਸ੍ਰ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਜੇ ਟੀ. ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਜੀਜਾ ਜੀ ਕਰਨਲ ਪਾਲ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਭਰਾਤਾ ਹਨ ਵੀ ਮਿਲੇ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ-ਤਹਿਰਾਨ ਵਿਖੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਵੀਰ ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਗਏ ਸਾਂ - ਦੀ ਭੈਣ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕਾ-ਮੇਲ ਬੜਾ ਆਨੰਦ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਫਰ ਨੂੰ ਰੋਚਕ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵੀਰ ਅਮਰਜੀਤ ਸ਼ਾਹ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਜਿਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਸਮਰਪਿਤ ਸੀ। ਪਰ ਇਥੇ ਸਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਤਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਬੀਬੀ ਕਿਰਨ, ਸ੍ਰ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ, ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਪੰਨੂ ਆਦਿ ਪਿਆਰੀਆਂ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ ਵੀ ਪੁੱਜਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਸੁਭਾਗ ਹੀ ਸਮਝੋ। ਪਰਬ ਵਿਖੇ ਵੀਰ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੇਖਣ ਯੋਗ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਏ।

30 ਜੂਨ ਨੂੰ ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਆਸਟੇਰਲੀਆ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਚਲ ਪਏ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਪੁਰ ਪੰਜ ਦਿਨ ਠਹਿਰੇ ਤੇ ਫਿਰ ਚੰਡੀਗੜ। ਆਸਟੇਰਲੀਆ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸੱਜਣ ਇਤਨੇ ਚੰਗੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮਿਲਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਕਦੀ ਉਥੋਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਬਾਰੇ, ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਬਾਰੇ, ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿੱਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਲਿਖਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਾਂਗੇ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਵੁਲਗੁਲਗਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ, ਐਡੀਲੇਡ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ, ਪਰਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਰਸ਼ਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਬਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਅਮਰਜੀਤ ਸ਼ਾਹ ਸਿੰਘ ਦਾ !ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋ ਇਹਨਾਂ ਨੇ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾਏ-

ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਬੋਲੋ ਜੀ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ !'

ਡਾ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ

ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸੀਆ ਸਿੰਘ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਖੜੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਖਾਮੋਸ਼ ਖੜੀ ਇਸ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਇਕਾ-ਇਕ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਚੀ ਕਰ ਕੇ ਅਰਦਾਸੀਆ ਹੋਕਾ ਜਿਹਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ :“....ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਬੋਲੋ ਜੀ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ !'” ਤਦ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਉਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ, ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਕੇ, 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ !' ਬੋਲ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਅਰਦਾਸੀਏ ਦੇ ਹੋਕੇ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਮਲ ਪੂਰੀ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਵਾਰ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ?

ਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਬੋਲ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਦੀ ਚੇਤਾਉਣੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਅਰਦਾਸ, ਅਸਲੋਂ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ ਸਾਵਧਾਨ ਨਹੀਂ ਉਹ ਤਾਂ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚੋਂ ਫ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਪਰ, ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਬਾਰ ਬਾਰ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਬੁਲਵਾ ਕੇ ਇਹ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਰਦਾਸ ਪੂਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਅੱਧੇ ਮਨ ਨਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜ ਕੇ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਜੁੜਨਾ ਕਿਸ ਨਾਲ ਹੈ?— ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਨਾਲ, ਗੁਰ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ, ਕਮਾਈ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨਾਲ, ਸਿਦਕ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਨਾਲ, ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਵਾਲੇ ਸਰਬੱਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਨਾਲ। ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ “ਬੋਲੋ ਜੀ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ !' ” ਦੇ ਆਵਾਜ਼ੇ ਦਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਵਾਪਰਨਾ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਸਾਨੂੰ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਲਲਕਾਰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

“ਬੋਲੋ ਜੀ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ !' ” ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ “ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ” ਦੀ ਸਦਾਅ ਦੇ ਕੇ ਅਰਦਾਸੀਆ ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਤ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਦਾਸ ਅਸਲੋਂ ਧਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਹੈ ਕੀ ? ਇਹ ਭਗਤੀ ਦੀ ਭੂਮੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਧਿਏਇ ਉਪਰ ਸੁਰਤ ਦੇ ਇਕ ਟਕ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਨਾਮ ਧਿਆਨ ਹੈ। ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਧਿਆਨ ਬਾਰੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ : “ਜਿਵੇਂ ਹਿਰਨ ਘੰਡਾ ਹੇੜੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣ

ਕੇ ਅਪਣਾ ਆਪ ਭੁਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਇਤਨਾ ਕਿ ਅਪਣੀ ਜਾਨ ਤਕ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਦ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਛੋੜਦਾ; ਜਿਵੇਂ ਮਛੀਆ ਪਕੜਦਾ ਝੀਵਰ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਮਛੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ; ਸੋਨਾ ਘੜਦਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਸੁਨਿਆਰਾ ਸੋਨੇ ਵਲ ਹੀ ਧਿਆਨ ਲਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਵਿਸ਼ਈ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪਰ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਜੁਆ ਖੇਡਦਾ ਜੁਆਰੀਆ ਕੋਡਾਂ ਸੁੱਟ ਕੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ, ਹੇ ਰਾਮ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਧਿਆਨ ਕਰਾਂ, ਤੇ ਬਿਨਾ ਤੇਰੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਚਿਤ ਨਾ ਲਿਆਵਾਂ।”

ਅਰਦਾਸ, ਐਸੇ ਹੀ ਧਿਆਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਪੱਖ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਦਾ ਬੜਾ ਮੁਖ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਸਿਖ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਲਿਵ ਭੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੇ 'ਲਿਵ' ਤੇ 'ਧਾਤ' ਦੋ ਦੋ ਰਾਹ ਮੰਨੇ ਹਨ। 'ਧਾਤ' ਮਾਇਆ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ 'ਲਿਵ' ਨਾਮ ਦਾ ਮਾਰਗ। ਧਾਤ, ਮਾਦਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਤੇ ਲਿਵ ਖੁਦਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮਾਰਗ, ਲਿਵ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਲਿਵ-ਵਿਹੀਣ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਵਿਅਰਥ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। “ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ” ‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ !’ ਬੋਲਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼, ਅਸਲ ਵਿਚ ਲਿਵ ਲਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਲਿਵ ਰਾਹੀਂ, ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ :

ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ, ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਜਿਨਾ ਲਿਵ
ਲਾਗੀ ਤਿਨੀ ਵਿਚੇ ਮਾਇਆ ਪਾਇਆ।

- ਰਾਮਕਲੀ ਮ:੩(921/5)

“ ਬੋਲੋ ਜੀ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ !' ” ਦਾ ਆਵਾਜ਼ਾ ਕੇਵਲ ਚੇਤੰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦਾ, ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੀ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਸਾਡਾ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਹੈ, ਤੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਜਾਪ ਦਾ ਹਰ ਸਿਖ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਠਦਿਆਂ ਬੈਠਦਿਆਂ, ਕਿਰਤ ਵਿਰਤ ਕਰਦਿਆਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ। ਸਿਮਰਨ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਰਹਿਤ ਦਾ ਮੁੱਢ ਹੈ। ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਜਦ ਅਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹਾਂ, “ਸਰਬੱਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ,

ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਚਿਤ ਆਵੇ” ਤਾਂ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਰਬੱਤ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਲਈ, ਪੂਰੇ ਬੱਲ ਨਾਲ ਮੰਗ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਤਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾਤਾਰ ਜੀ ‘ਸੋਈ ਪਿਆਰੇ ਮੇਲਣੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਿਲਿਆ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਚਿਤ ਆਵੇ।’

ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਕੇਵਲ ਦਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੇ, ਬਾਰ ਬਾਰ ‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ ! ਵਾਹਿਗੁਰੂ !!’ ਆਖ ਕੇ ਇਸ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ “ਬੋਲੇ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ” ਦਾ ਆਵਾਜ਼ਾ ਕੇਵਲ ਸਿਮਰਨ-ਰਹਿਤ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵੀ ਹੈ।

ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀਆਂ ਅਦੁੱਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਾਂ। ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਦੇ ਸਿਰਭ ਉਤੇ। ਚਕ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਹੱਠੀਆਂ ਦੇ ਹੱਠ ਉਤੇ, ਜਪੀਆਂ ਦੇ ਜਪ ਉਤੇ, ਤਪੀਆਂ ਦੇ ਤਪ ਉਤੇ, ਧਰਮ ਹੇਤ ਸੀਸ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾਭਗਤੀ ਉਤੇ। ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ। ਤਦ “ਵਾਹਿਗੁਰੂ !” ਬੋਲ ਕੇ ਇਸ ਵਿਸਮਾਦ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਗੁਰ ਨੂੰ “ਵਾਹ !” ਅਬਵਾ “ਮਰਹਬਾ !” ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਸਾਧਾਰਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਏਡੀਆਂ ਮਹਾਨ ਆਤਮਕ ਸਿਖਰਾਂ ਉਤੇ ਜਾ ਅਪਤੀਆਂ।

ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਨ ਦਾ ਭਾਵ ਜਾਗਦਾ ਹੈ। ਚੌਹਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਲੌਕਿਕ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਚਾਲੀ ਮੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਸੀਂ ਵੀ ਟੁੱਟੀ ਗੰਢਵਾ ਸਕੀਏ। ਬੰਦ ਬੰਦ ਜੁਦਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ, ਖੋਪਰੀਆਂ ਲੁਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ, ਆਰੇ ਨਾਲ ਤਨ ਚਿਰਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮਨ ਦ੍ਰਵ ਉਠਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਕਮਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰ ਕੇ “ਵਾਹਿਗੁਰੂ !” ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਬੋਲ ਦ੍ਰਵੇ ਹੋਏ ਮਨ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਬਣ ਕੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।

ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਐਸੀਆਂ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਾਲੀ ਕੌਮ ਦੇ ਸਦੱਸ ਹਾਂ; ਕਿ ਇਸ ਕੌਮ ਦੇ ਗੌਰਵ ਦੇ ਸਾਂਝੀਦਾਰ ਅਖਵਾਵਾਉਣ ਦਾ ਮਾਣ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਦੇ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ। “ਵਾਹਿਗੁਰੂ” ਬੋਲ

ਕੇ ਅਸੀਂ ਮਹਿਮਾ ਭਰੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ਾ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਉਂ ਇਹਨਾਂ ਬੋਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕੋ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਕਈ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ—ਵਿਸਮਾਦ ਦਾ, ਮਹਿਮਾ ਦਾ, ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਦਾ, ਭਗਤੀ ਦਾ, ਦ੍ਰਵੇ ਹੋਏ ਮਨ ਦਾ।

“ਵਾਹਿਗੁਰੂ !” ਬੋਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਸੌਗੰਦ ਵੀ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ—ਬਚਨ-ਬੱਧਤਾ ਦੀ ! ਆਪਣੇ ਬਿਰਦ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਦੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਪੈਜ ਲਈ ਅਸੀਂ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਹਾਂ : ‘ਬਿਰਦ ਕੀ ਪੈਜ ਰਹੇ !’ ਇਹ ਬਿਰਦ ਕੀ ਹੈ ? ‘ਸੰਤਾਂ ਮਾਨਉ ਦੂਤਾ ਡਾਨਉ ਇਹ ਕੁਟਵਾਰੀ ਮੇਰੀ’ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਗਿਆ ਹੈ। “ਵਾਹਿਗੁਰੂ” ਬੋਲ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਗਿਆ ਦੀ ਸ਼ਪਥ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਿਚ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਹੈ।

“ਵਾਹਿਗੁਰੂ” ਨੂੰ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਰਦ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਆਮੰਤ੍ਰਿਤ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਉਮ ਦੀ ਮਿਹਰਾਮਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਉਪਰ ਬਰਸਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਵੀ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਦੀ ਨਦਰ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਿਦਕ ਉਪਰ ਛਾਏ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। “ਵਾਹਿਗੁਰੂ !” ਬੋਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਲ ਨਹੀਂ ਮੋੜਦੇ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਅਰਦਾਸ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਾਂ।

“ਵਾਹਿਗੁਰੂ !” ਦਾ ਅਵਾਜ਼ਾ, ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਏਕਤਾ ਦੇ ਭਾਵ ਵੀ ਜਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬੋਲ ਨਾਲ ਅਰਦਾਸ-ਕਰਤਾ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚਾਲੇ ਆਤਮਕ ਸੰਬੰਧ ਮੌਲਦਾ ਹੈ; ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਸਿਖ ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚਲੇ ਵੀ ਇਕ ਪ੍ਰਾਣਧਾਰੀ ਏਕਤਾ ਜਾਗਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਹੁੰਗਾਰ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਇਕਾਗਰ ਹੋਈ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਵਿੱਲੀਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਉਹ ਇੱਕ ਅਲੌਕਿਕ ਆਤਮਕ ਏਕਤਾ ਦਾ ਹੁਲਾਰਾ ਮਾਣਦਾ ਹੈ।

“ਬੋਲੇ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ” ਦੇ ਬੋਲ, ਇਸ ਨਾਤੇ, ਬੜੇ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੇ ਬੋਲ ਹਨ। ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਹਰ ਸ਼੍ਰੋਤੇ-ਸਾਧਕ ਲਈ ਬਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਵਾਰ ਇਸ ਆਵਾਜ਼ੇ ਦਾ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰੇ। ਅਰਦਾਸੀਏ ਵਲੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਬੋਲ ਦਾ ਆਮੰਤ੍ਰਣ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਜੋ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ :

ਬੋਲਿ ਸੁ ਧਰਮੀਤਿਆ ਮੇਨਿ ਕਤ ਧਾਰੀ ਰਾਮ ?

-ਬਿਹਾਗਤਾ ਮ: ੫(547/17)

ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਮਨ ਕਿਵੇਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ?

-ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਲਖਨਊ,
ਪ੍ਰਧਾਨ, ਕੇਂਦਰੀ ਕੀਰਤਨ ਵਿਭਾਗ

ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਜੁਗੋ ਜੁਗ ਅਟੱਲ, ਜਾਹਰ ਜ਼ਹੂਰ ਹਾਜ਼ਰਾ ਹਜ਼ੂਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਿੰਘ ਜਿੰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ, ਓਨਾ ਹੀ ਸੰਗਤ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਜੁੜੇਗੀ ਤੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣੇਗੀ।

ਕੀਰਤਨ ਮੁਰਦਾ ਰੂਹਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰਨ ਵਾਲੀ ਸੰਜੀਵਨੀ ਬੂਟੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਹਿਰਦਿਆਂ ਤੇ ਐਸਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਗੰਮੀ ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਅਨੰਦਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੈਕੰਠ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਇਕ ਤੁਕ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕਾਗਰਤਾ ਵਿਚ ਜੁੜੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਰਾਹ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

'ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਲਾਇ ਭਾਵਨੀ
ਇਕਨਾ ਦਸਵਾ ਦੁਆਰੁ ਦਿਖਾਇਆ ॥'

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਜਾਗਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਨੁਭਵੀ ਅੱਖ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਦਰ ਦੀ ਖੇਡ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਉਚਰੀ ਬਾਣੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਕੀਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਦਿਵਸ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਅੱਠ ਵਜੇ ਤੋਂ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਣ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਾਤ ਭਰ ਸੰਗਤਾਂ ਹਰਿ ਜਸ ਸੁਣ ਕੇ ਅਨੰਦਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਕੁ ਵਜੇ ਇਕ ਰੰਗ ਰਤੜੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ :

ਰਾਇਸਾ ਪਿਆਰੇ ਕਾ ਰਾਇਸਾ
ਜਿਤੁ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਹੋਈ ॥
ਜਦੋਂ ਇਹ ਪੰਗਤੀ ਆਈ :
ਪਾਨਾ ਵਾੜੀ ਹੋਇ ਘਰਿ ਖਰੁ ਸਾਰ ਨਾ ਜਾਣੈ ॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ (ਡਾ:ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ) 'ਖਰੁ ਸਾਰ ਨਾ ਜਾਣੈ' ਇਹੀ ਪੰਗਤੀ ਬਾਰ ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਵਿਸਮਾਦ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਨ, ਗਲਾ ਭਰ ਆਇਆ, ਨੈਣਾਂ ਚੋਂ ਨੀਰ ਵਹਿ ਤੁਰਿਆ, ਗਲਾ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਸਾਜ਼ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ, ਸਿਮਰਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ, ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਜਲ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਉਂਕਹਿ ਲਵੇ :

'ਕਹਬੇ ਕਉ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ॥'

ਭਾਵ ਇਹ ਕੁਝ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਇਵੇਂ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ :

'ਮੋਹਿ ਗਇਆ ਬੈਰਾਗੀ ਜੋਗੀ,
ਘਟਿ ਘਟਿ ਕਿੰਗੁਰੀ ਵਾਈ ॥

'ਮੋਹਿ ਗਇਆ, ਮੋਹਿ ਗਇਆ' ਇਹੀ ਪੰਗਤੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰ ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਨ ਜੁੜ ਗਿਆ, ਸਿਮਰਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਲਈ ਸੁੰਨ-ਮੁੰਨ ਅਵਸਥਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਹੋ ਹੀ ਤੁਕ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਈ-ਮੋਹਿ ਗਇਆ, ਮੋਹਿ ਗਇਆ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਮ ਰਸ ਬੀਧੇ ਜੀਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਇਕ ਸੁਰ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਚਲ ਰਹੀ

ਨਾਮ ਦੀ ਰੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਪਹਾਰੇ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਬੇਬਸੇ ਤੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਉਸੇ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਧੁਨੀ ਗੂੰਜ ਉਠਦੀ । ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਰੰਗ ਰਤਨੋ ਬੇਸੁਧ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਧੁਨੀ ਨਾਲ ਇਕ ਅਜੀਬ ਆਲਮ ਛਾ ਗਿਆ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਫੇਰ ਜਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਬੋਝੇ ਚਿਰ ਲਈ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਪਹਾਰੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪਾਰਸ ਕਲਾ ਦਾ ਅਲੌਕਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ । ਨਾਮ ਰਸ ਬੀਧੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਘੰਟਿਆਂ ਬਧੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਨਾਮ ਦੇ ਗਟਾਕ ਰਸ ਪੀਂਦੇ, ਉਸੇ ਮਸਤੀ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿਚ ਗੜ੍ਹਦ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤੀ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਓਹੀ ਇਲਾਹੀ ਨਾਦ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਗੂੰਜਦਾ ਰਿਹਾ । ਇਹ ਹੈ ਭਿਜ ਕੇ ਹਰੀ ਜਸ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹੋ ਹੀ ਗਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਜਾਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਅਨੁਭਵੀ ਨੇਤਰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਹੋਣ । ਅਸੀਂ ਕਲਜੁਗੀ ਜੀਵ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਹ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ :

‘ਖਰੁ ਸਾਰ ਨਾ ਜਾਣੈ’

ਇਹ ਬਾਣੀ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹੋਂ ਆਈ ਹੈ, ਸੋ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਕੇ ਬਾਣੀ ਗਾਇਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਆਪਾ ਭੁਲ, ਇਕ ਸੁਰ ਦੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਰੋਤੇ ਵੀ ਇਕ ਸੁਰ ਹੋ ਕੇ ਵਜਦ ਵਿਚ ਨਾਲ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਮਨ ਵਿਸਮਾਦੀ ਵਲਵਲੇਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਤਮਾ-ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਅਨੰਤ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੇਵਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

‘ਗਾਵਹੁ ਸਚੀ ਬਾਣੀ’..ਕੀਰਤਨ, ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਭਗਤੀ ਜਾਂ ਪੂਜਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਿੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੀ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਵਸੀਲਾ ਕੀਰਤਨ ਹੈ । ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਡੋਲ ਤੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਹੀ ਸਰੋਤਿਆਂ ਤੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਰੰਗ ਵਰਤਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸੋਧ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ

ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਲਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤ ਜੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਦੇ ਵੇਗ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਇਣ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਾਰਾ ਹੀ ਝੂਮ ਉਠਦਾ ਹੈ, ਕੀਰਤਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਦਰੋਂ ਘਰੋਂ ਵਰਸਾਏ ਸੰਤ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਸੰਤ ਜੀ ਕਦੀ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਫਿਰ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ‘ਨੀਰ ਵਹੇ ਵਹਿ ਚਲੈ ਜੀਉ ॥’ ਫਿਰ ਉਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੇਗ ਵਿਚ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਬੋਲ ਉਠਦੇ ਹਨ :

‘ਹਉ ਰਹਿ ਨਾ ਸਕਾ ਬਿਨੁ ਦੇਖੇ ਪ੍ਰੀਤਮਾ
ਮੈ ਨੀਰੁ ਵਹੇ ਵਹਿ ਚਲੈ ਜੀਉ ॥’

ਇਉਂ ਜਾਪਦੈ :

‘ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੁ ਤਿਨਿ ਭੁਜਨੁ ਚੂਰਾ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ॥’

ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਹਨ ਦਰੋਂ ਘਰੋਂ ਵਰਸਾਏ ਕੀਰਤਨੀਏ ਅਤੇ ਸਰੋਤੇ । ਨਿਰਸੰਦੇਹ :

‘ਜੋ ਸਿਖ ਗੁਰ ਕਾਰ ਕਮਾਵਹਿ
ਹਉ ਗੁਲਮੁ ਤਿਨਾ ਕਾ ਗੋਲੀਆ ॥’

ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸੁਮਤਿ ਬਖਸ਼ੋ, ਸਾਡੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਖੋਲ੍ਹੋ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਵੀ

‘ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਮਹਿ ਇਹੁ ਮਨ ਜਾਗੇ ॥’

ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕੀਏ ਤੇ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸੋਧ ਅਨੁਸਾਰ ਭਿਜ ਕੇ ਗਾ ਸਕੀਏ, ਸੁਣ ਸਕੀਏ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ਅਗੰਮੀ ਖੇਡ ਵਰਤਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਅਨੰਦਤ ਹੋ ਸਕੀਏ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ

(ਪ੍ਰਿ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ, ਵੀਹਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਲਾਸੀਕਲ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਭੀ ਘਰਾਨੇ ਨਾਲ ਦੂਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਪੱਕੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਂਗਲਾਂ ਤੇ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਸੰਤ ਮਹਾਪੁਰਖ ਜੋ ਚਿਮਟੇ ਢੋਲਕੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਆਪ ਇੱਕੋ ਚੋਕੜੇ ਪੰਜ ਪੰਜ, ਛੇ ਛੇ ਘੰਟੇ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਆਪ ਤਾਂ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਭੀ ਕੀਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ। ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਕੀਰਤਨ ਉਹੀ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਲਿਵ ਜੁੜਦੀ ਹੋਵੇ।

ਅੱਜ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਕੀਰਤਨੀਏ ਰੋਟੀਆਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਤਾਲ ਪੂਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਨਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅੰਦਰਲਾ ਕੀਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਚੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਭੀ ਇਹੋ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਰਾਗੀ ਜੱਥੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਤਮਕ ਹੁਲਾਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਥੇ ?

ਆਮ ਰਾਗੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਵਾਜਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਟਾਈਮ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਬੋਲ ਬੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣਗੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਗਲੇ ਨੂੰ ਬਚਾਅ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਅੰਦਰੋਂ ਮਾਨੋ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਆਪ ਪੰਚਮ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਉਪਰ ਉਚੀ ਉਚੀ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਇੱਕ ਤੁਕ ਨੂੰ ਇਤਨੇ ਮਿਠਾਸ ਅਤੇ ਹੁਲਾਸ ਨਾਲ ਕਈ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਕਿ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਹਾਂ ਉਤੇ "ਰੰਗਿ ਹਸਹਿ

ਰੰਗਿ ਰੋਵਹਿ ਚੁਪੁ ਭੀ ਕਰਿ ਜਾਹਿ" ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੀ। ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਜਲ ਨੇੜੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤਾਂ ਦਾਸ ਨੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਐਸੇ ਕੀਰਤਨ ਅਖਾਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਘੜੀ ਵਿਖਾ ਕੇ ਭੋਗ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਥੇ ਤਾਂ "ਬਨਿ ਕਾਵੇ ਬਿਲਲ ਬਿਲੀਧੇ" (ਪੰਨਾ -੧੧੭੮) ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਉਹ ਰਸ ਬੱਝਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਮਾਂ ਮਾਨੋ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕੀਰਤਨ 'ਚਲ ਸੋ ਚਲ' ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ 1953 ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸਮਾਦੀ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਸਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੀ ਵਿਸਮਾਦ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ 4 ਵਜੇ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਤਿਲਕ ਨਗਰ, ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਈ। ਖਬਰੇ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਰਤਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਾਮ ਕਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :-

ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੁ ਤਿਨਿ ਭੋਜਨ ਚੂਰਾ ॥

ਕਹੋ ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ॥

(ਪੰਨਾ ੨੩੬)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ 16 ਸਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਭੋਗੀ। ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਕੀਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਜ਼ ਬਣਾਇਆ। ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਫਲ ਕੀਤਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿੱਚ ਅਡੋਲ ਰਹੇ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਆਪ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਸੀ। ਅੰਤਲੇ 2 ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਬੜੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ 'ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਮੇਰਾ

ਕੀਰਤਨ ਹੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ।' ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਟੇਜ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਬੀਬੀਆਂ ਰਲ ਕੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਘਰੋਂ ਘਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਢੋਲਕੀ ਛੈਣਿਆਂ ਨਾਲ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੱਲੀ-ਦੁ-ਕੱਲੀ ਬੀਬੀ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦੀ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਖਰਾਬਰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਬੀਬੀਆਂ ਲਈ ਭੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸਲਾਮ, ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਖੱਲ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਨ੍ਰਾਉਣੀ ਦੀ ਸੂਤਕ ਮੰਨ ਕੇ ਪੂਜਾ ਲਈ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਅਖੇ ਕਿਧਰੇ ਦੇਵਤੇ ਅਪ੍ਰਸੰਨ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ । ਇਸੇ ਬ੍ਰਹਮਣੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ 18ਵੀਂ ਅਤੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਬੀਬੀਆਂ ਭੀ ਪਿਛੇ-ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ । 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ । ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਣੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਤਕਰਾ ਕਿਉਂ ? ਇਹ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਚੱਲਦਾ ਰਹੇਗਾ ?

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਪਿਰਤ ਪਾਈ ਕਿ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਾਇਆ ਭੇਟ ਨਹੀਂ ਲੈਣੀ । ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਜੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਹਨ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਵੇਚਦੇ ਨਹੀਂ, ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਵਜੋਂ ਆਪ ਭੀ ਭੁੰਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਭੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਕੀਰਤਨ-ਰੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਸ਼ਬਦ ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰੀਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਬਾਵ ਉਭਰਦੇ ਸਨ । ਜੇ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਾਪ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਭਾਵ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੇ ਉਸੇ ਭਾਵ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ

ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨੀ । ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ ਕਰਨਲ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਗੰਮੀ ਕੀਰਤਨ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁਣੀਂਦਾ ਸੀ । ਉਹ ਅੰਦਰਲੇ ਸੁਣੀਂਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਉਪਰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਅਤੇ ਅਤੁੱਟ ਕਮਾਈ ਸਦਕਾ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦੀ ਖੇਡ ਵਫ਼ਾ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕੀਰਤਨ ਸਰਵਣ ਕਰਕੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ।

ਆਪ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਵੱਡੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਰਸਕ ਰਸਕ, ਰਸਾਅ ਰਸਾਅ ਕੇ, ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਕਰੀ ਜਾਣਾ । ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਾਂ ਤਾਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਟੋਪਾਂ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਸਮਾਦੀ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਉਹ ਵਿਰਵੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ । ਵੈਰਾਕਮਈ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਫਿਲਮੀ ਟਿਊਨਾਂ ਤੇ ਚਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਭੀ ਇੱਕ ਅਗੰਮੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ, ਆਰਟ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਮੁਰਾਰਤ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਖੁਦ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੰਤਰ ਦੀ ਧੁਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ । ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ 'ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ' ਦਾ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਅਖੰਡ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਅਜੇ 30-35 ਸਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਰਸਾਈ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ । ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਲੱਗੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਇਹ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਨ ਕਿ ਕੀਰਤਨ ਭਾਵੇਂ ਅਖੰਡ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ, ਪਰ ਗੁਰਮੰਤਰ ਦਾ ਸੰਗਤੀ ਅਭਿਆਸ ਅਖੰਡ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ । ਜੇ ਉਹਨਾਂ 30 ਮਿੰਟ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਔਧਾ ਸਮਾਂ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਤੇ ਹੀ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਉਂ ਨਾ ਤਾਂ ਇਹ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਖੰਡ ਅਭਿਆਸ । ਖਿਆਲ ਰਹੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਸੰਗਤੀ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਤਾਂ 1960 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ । ਸੰਗਤੀ ਅਭਿਆਸ ਵਾਲੇ

ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ਼ ਸਗੋਂ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਹੈ । ਡਰ ਹੈ ਕਿਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜੱਬੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੀ ਬਦਲ ਕੇ 'ਸੰਗਤੀ ਅਖੰਡ ਅਭਿਆਸੀ ਜੱਬਾ' ਹੀ ਨਾ ਪੈ ਜਾਏ । ਅਭਿਆਸ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਗੁਪਤ ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕੀਰਤਨ ਅਖਾੜੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਨਿਰੋਲ ਕੀਰਤਨ ਹੀ ਸ਼ੋਭਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਤੋਂ ਹੱਟ ਕੇ ਭਾ: ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਐਸ.ਡੀ.ਓ.) ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ । ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਪ੍ਰਕਰਣ ਕੀਰਤਨ' ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਮਰਨੇ ਦੇ ਭੋਗ ਤੇ ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਆਰੰਭ ਕਰਦੇ ਫਿਰ ਉਹ ਵਿਚੇ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੰਨ-ਸੁ-ਵੰਨੀਆਂ ਤਰਜਾਂ ਦੇ ਗੁਲਦਸਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਜਾ ਦਿੰਦੇ । ਵਿਚੇ ਹੀ ਗੁਰਮੰਤਰ ਦੀ ਧੁਨੀ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕਰ ਜਾਂਦੇ । ਭਾ: ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਭੀ ਉਹ ਕਈ ਕਈ ਘੰਟੇ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ । ਕਈ ਵਾਰ ਸੋਚੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਵਾਰਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗੁਹਜ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਰਿਵਾਜ਼ ਜਿਉਂ

ਚੱਲਿਆ । ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ । ਹੁਣ ਭੀ ਕਈ-ਵੀਰ ਭਾ: ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਸਟਾਈਲ ਦੀ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਨਕਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧੀ ਤਾਂ ਵਰਚੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਲਿਵ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦੀ । ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਰਣ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸੰਦਰਭ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਐਸੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਬੇ-ਰਸੀ ਹੋਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਕੜਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰਸਾਅ ਰਸਾਅ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਗੁਰਚਰਨਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਐਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕੀਰਤਨ-ਰਸ ਦੇ ਭੌਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਅਕਲਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪਾਂ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਅਖਾੜੇ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਜੋ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਛਾਂਟਣ ਲਈ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਅਖਾੜੇ ਵਿੱਚ ਆਏ, ਉਹ ਇਥੋਂ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਚਲੇ ਗਏ । ਰਸਕ ਰਸਕ ਗੁਣ ਗਾਉਣਾ ਹੀ ਬਾਏਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਆਕਾਰ, ਹੁਕਮੁ ਨਾ ਕਹਿਆ ਜਾਈ ॥
 ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਜੀਅ, ਹੁਕਮਿ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ ॥
 ਹੁਕਮੀ ਉਤਮੁ ਨੀਚੁ, ਹੁਕਮਿ ਲਿਖਿ ਦੁਖ ਸੁਖ ਪਾਈਅਹਿ ॥
 ਇਕਨਾ ਹੁਕਮੀ ਬਖਸੀਸ, ਇਕਿ ਹੁਕਮੀ ਸਦਾ ਭਵਾਈਅਹਿ ॥
 ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ, ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ ॥
 ਨਾਨਕੁ ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੁਝੈ, ਤ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ ॥੨॥

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੁਕਮ ਅਟੱਲ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸੋਭਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਭੋਗਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ ਕਈਆਂ ਉਤੇ ਮਿਹਰ ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਜੀਵ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਭੀ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲਘਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੁਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਤਿਆਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਸਹੀ ਸਰੂਪ ਦਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਤੁਰਨਾ ਸਿਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਰਵ ਸਾਂਝਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਕਮ ਸੇ ਬਨ ਬਨ ਜਾਏ ਸ਼ਕਲੋਂ, ਹੁਕਮ ਕੇ ਭੇਦ ਨਾ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾਏ ।
 ਹੁਕਮ ਸੇ ਤਨ ਮੇਂ ਰੂਹੇਂ ਆਏਂ, ਹੁਕਮ ਸੇ ਸਾਨ ਬਤਾਈ ਪਾਏਂ ।
 ਹੁਕਮ ਸੇ ਇਜ਼ਤ, ਹੁਕਮ ਸੇ ਦੌਲਤ, ਹੁਕਮ ਕਾ ਲਿੱਖਾ ਸੁਖ ਦੁਖ ਪਾਏਂ ।
 ਹੁਕਮ ਸੇ ਇੱਕ ਪਰ ਬਖਸਿਸ਼ ਹੋ, ਇਕ ਹੁਕਮ ਸੇ ਚੱਕਰ ਖਾਤੇ ਜਾਏਂ ।
 ਹੁਕਮ ਖੁਦਾ ਮੇਂ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ, ਹੁਕਮ ਸੇ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਨਾ ਜਾਏ ।
 ਹੁਕਮ ਖੁਦਾ ਜੇ ਸਮਝੇ 'ਨਾਨਕ', ਅਪਨੀ "ਹੂੰ ਮੈ" ਆਪ ਮਿਟਾਏ ॥੨॥

All forms arise from his will, His will cannot be defined,

By his will come into being all the creatures, And by his will They rise to a higher life.

It is his will That one is virtuous and the other too wicked.

Under his will we write our destiny and experience pain and pleasure.

By his will some are blessed and some wander for ever.

Every one is subject to his law, no one is beyond its pale.

Nanak, if men were to understand the Lord's will

Then no one will speak proudly of one self.

No one can tell what God's will is in its totality. It is as impossible to define Hukam (God's will, God's law) as it is to define God. Every thing that we can think of is of God and not God. One cannot make any mental picture of him. God's will continues to work for ever in the laws of nature. It is the creative spirit which has been working. God alone knows since when. It is the will of God that is working every where but it is hard to realise this fact as man's ego cannot-easily grasp it. We can know only some aspects of God's will. Its ultimate understanding comes unexpectedly as a direct revelation to every soul which aspires after truth. It does not-work from outside but works from inside of everything and every being as its inherent law. Man works out his life according to some law. God does not issue orders from outside. The law works from within. God's will inspires all.

What is God's will ?

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨੌਂ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ

-ਬੇਦੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤਕਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

- ਧੁਨੀ :-
- 1) ਸੰ. 'ਸੰਗਯਾ' :- ਨਦੀ, ਦਰਿਆ ।
 - 2) ਸੰ. ਧੁਨਿ X :- ਸ਼ਬਦ, ਨਾਦ, 'ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ' ਯਥਾ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ, ਦਰਿ ਵਜਦੇ ।
(ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ:੪)
 - 3) ਅਵਾਜ਼ ਦੀ ਗੂੰਜ ।
 - 4) ਕਾਵਯ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਹ ਗੂੜ ਅਰਥ ਦਾ ਭਾਵ, ਜੋ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਵਯੰਜਨਾ ਸ਼ਕਤਿ, ਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ, ਜਿਵੇਂ :-

'ਮੇਟੀ ਜਾਤਿ, ਹੂਏ ਦਰਬਾਰਿ ।'
(ਗੋਂਡ ਰਵਿਦਾਸ)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ (ਧੁਨਿ) ਧੁਨੀ ਨਿਕਲੀ, ਕਿ ਜੋ ਜਾਤਿ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹਨ, ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ।

- 5) ਗਾਉਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ, ਗਾਉਣ ਦਾ ਢੰਗ,
(ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਪੰਨਾ 669)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ, ਨੌਂ ਵਾਰਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੁਣੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਾਉਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ, ਪੁਰਾਣੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਦਸੀਆਂ । ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਪਤੇ, ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਮੁਢ ਲਿਖੇ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਢਾਡੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਨੌਂ ਧੁਨੀਆਂ, 'ਵੀਰ ਰਸੁ' ਦੀ ਵਿਧੀ ਲਈ ਗਵਾਈਆਂ, ਜੋ ਹੁਣ ਤੀਕ ਟਕਸਾਲੀ ਰਾਗੀ, ਰਬਾਬੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਬਹੁਤ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਧੁਨੀਆਂ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਅਸਤਯ ਹੈ: (ਮਹਾਨਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 669) ਨੌਂ ਧੁਨੀਆਂ ਇਹ ਹਨ :-

ਮਾਝ ਦੀ ਵਾਰ :

'ਮਲਕ ਮੁਰੀਦ ਤਬਾ ਚੰਦ੍ਰਹਤਾ ਸੋਹੀਆ ਕੀ ਧੁਨੀ ।'
ਮਲਿਕ ਜਾਤਿ ਦਾ, 'ਮੁਰੀਦ ਖਾਨ' ਤੇ ਸੋਹੀ ਜਾਤਿ

ਦਾ ਚੰਦ੍ਰਹਤਾ ਦੋਵੇਂ, ਅਕਬਰ ਦੇ ਫੌਜੀ ਸਰਦਾਰ, ਆਪੋ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧ ਰਖਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਵਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਰਹੱਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਤੇ ਮਲਿਕ ਨੂੰ ਤੌਰ ਦਿਤਾ । ਮਲਿਕ ਨੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਮੁਲਕ ਪੁਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਤੇ ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਉਥੇ ਠਹਿਰਿਆ । ਚੰਦ੍ਰਹਤਾ ਨੇ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਜਤਾਇਆ ਕਿ ਮਲਿਕ ਮੁਲਕ ਤੇ ਕਾਬਿਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਬਾਗੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮਲਿਕ ਦੇ ਹੋਸ਼ ਟਿਕਾਏ ਕਰਨ ਲਈ ਚੰਦ੍ਰਹਤਾ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ । ਦੋਵੇਂ ਯੋਧੇ ਮੈਦਾਨੇ - ਜੰਗ ਵਿਚ ਕੱਟ ਕੇ ਮਰ ਗਏ । ਢਾਡੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਰ ਇਸ ਵਜਨ ਵਿਚ ਬਣਾਈ :-

"ਕਾਬੁਲ ਵਿਚ ਮੁਰੀਦ ਖਾਂ, ਫਤਿਆ ਬਡ ਜੋਰ ।
ਚੰਦ੍ਰਹਤਾ ਲੈ ਫੌਜ ਕੋ, ਚਤਿਆ ਬਡ ਤੋਰ ।
ਦੁਹਾਂ ਕੰਧਾਰਾ ਮੁਹ ਜੁੜੇ, ਦਮਾਮੇ ਦੌਰ ।
ਹੋਲੀ ਖੇਲੇ ਚੰਦ੍ਰਹਤਾ, ਰੰਗ ਲਗੇ ਸੋਰ ।
ਦੋਵੇ ਤਰਫਾ ਜੁਟੀਆਂ, ਸਰ ਵਗਨ ਕੋਰ ।
ਮੈ ਭੀ ਰਾਇ ਸਦਾਇਸਾਂ, ਵਤਿਆ ਲਾਹੌਰ ।
ਦੋਵੇ ਸੂਰੇ ਸਾਹਮਣੇ, ਜੁੜੇ ਉਸ ਠੋਰ ।"

ਇਸ ਨਾਲ ਅੱਠ ਤੁਕੀ ਪਉੜੀ ਮਾਝ ਵਾਰ ਦੀ ਦੇਖੋ :-

"ਤੂੰ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਅਗੰਮੁ ਹੈ, ਆਪਿ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਉਪਾਤੀ ॥"
(ਪੰਨਾ 138)

ਗਉੜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੫

ਰਾਇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਮੋਜਦੀ ਕੀ
ਵਾਰ ਕੀ ਧੁਨੀ ਉਪਰਿ ਗਾਵਣੀ ।

ਵਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਲਿਕ, 'ਕਮਾਲਦੀਨ' ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਨੂੰ ਛਲ ਨਾਲ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿਤਾ । ਉਸ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਬਾਲਿਗ ਮੁਅੱਜਦੀਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪੇਕੇ ਘਰ ਜਾ ਰਹੀ, ਜਦ ਮੁਅੱਜਦੀਨ ਜਵਾਨ ਹੋਇਆ, ਤਦ ਨਾਨਕਿਆਂ

ਦੀ ਭਾਰੀ ਜਮਾਤ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਨੂੰ, ਜੰਗ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ, ਅਰ ਅਜੇਹੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜਿਆ ਕਿ, 'ਕਮਾਲੋਦੀਨ' ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗਣਾ ਪਿਆ। ਢਾਡੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਜੰਗ ਦੀ ਵਾਰ ਇਸ ਵਜ਼ਨ ਪੁਰ ਗਾਈ :-

“ਰਾਇ ਕਮਾਲ ਦੀ”, ਰਣ ਭਾਰਾ ਬਾਹੀ ॥
ਮੌਜਦੀ ਤਲਵੰਡੀਓ ਚੜਿਆ, ਸਾਬਾਹੀ ਢਾਲੀ ।
ਢਾਲੀ ਅੰਬਰ ਛਾਇਆ, ਫੁਲੇ ਅੱਕ ਰਾਹੀ ।
ਜੁੱਟੇ ਆਹਮੇ ਸਾਹਮਣੇ, ਨੇਜੇ ਤਲਕਾਹੀ ॥
ਮੌਜੇ ਘਰ ਵਾਧਾਈਆਂ, ਘਰ ਚਾਚੇ ਧਾਹੀ ।

ਇਸ ਨਾਲ ਧੁਨੀ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ, ਪੰਜ ਤੁਕੀ ਪਉੜੀ ਗਾਉੜੀ ਵਾਰ ਦੀ ਦੇਖੋ :-

“ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸੋ ਭਲਾ, ਸਚੁ ਤੇਰਾ ਭਾਣਾ ॥
(ਪੰਨਾ 318)

ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ

ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜੈ ਕੀ ਧੁਨੀ । ਸਾਰੰਗ ਦੇ ਪੁੱਤ ਅਸਰਾਜ ਪੁਰ ਉਸ ਦੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਈ । ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੰਦ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਧਰਮਾਤਮਾ ਅਸਰਾਜ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਧਰਮ ਪਾਲਿਆ । ਮਤਰੇਈ ਨੇ ਵਿਸਯ ਲੰਪਟ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਭਤਕਾਕੇ, ਪੁੱਤ ਤੇ ਅਯੋਗ ਕਲੰਕ ਲਾਇਆ । ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਕਟਵਾਕੇ ਦੇਸੋਂ ਕਢਵਾ ਦਿੱਤਾ । ਦੇਵ ਯੋਗ ਨਾਲ ਟੁੰਡਾ-ਅਸਰਾਜ, ਵਿਦੇਸ ਵਿੱਚ ਜਾ ਆਪਣੇ ਸੁਭ ਗੁਣਾ ਦੁਵਾਰਾ ਸਭ ਸੰਪਦਾ ਸਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ । ਜਦ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਅਸਰਾਜ ਨੇ ਫਤੇਹ ਪਾ ਕੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਚਰਣ ਪੁਰ ਪਰਣਾਮ ਕੀਤਾ । ਸਾਰੰਗ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਕਰਤੂਤ ਪੁਰ ਲਜਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਅਸਰਾਜ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਬੈਠਾ ਕੇ, ਆਪ ਇਕਾਂਤ ਵਾਸ ਅਖਤਿਆਰ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਜੋ ਰਚੀ ਗਈ, ਉਸਦੀ ਪਉੜੀ ਇਹ ਹੈ :-

“ਭਬਕਿਆ ਸ਼ੇਰ ਸਰਦੂਲ ਰਾਇ, ਰਣ ਮਾਰੂ ਖੋਜੇ ॥
ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਬਡ ਸੂਰਮੇ, ਵਿਚ ਰਣ ਦੇ ਗੱਜੇ ॥
ਖਤ ਲਿਖੇ ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜ ਦੀ, ਸਾਹ ਪਰ ਸੱਜੇ ॥

ਇਸ ਪੰਜ ਤੁਕੀ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪਉੜੀ ।

“ਆਪੀਨੇ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓ, ਆਪੀਨੇ ਰਚਿਓ ਨਾਉ ॥
(ਪੰਨਾ :463)

ਗੁਜਰੀ ਦੀ ਵਾਰ

“ਸਿਕੰਦਰ ਬਿਰਾਹਿਮ ਕੀ ਵਾਰ ਕੀ ਧੁਨੀ ਗਾਉਣੀ ॥”

ਸਿਕੰਦਰ ਤੇ ਇਬਰਾਹਿਮ ਦੋ ਇਕੋ ਹੀ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਰਈਸ ਸਨ । ਇਬਰਾਹਿਮ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੰਨਯਾ ਦਾ ਧਰਮ ਭੰਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ । ਕੰਨਯਾ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸਿਕੰਦਰ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ, ਅਰ ਇਬਰਾਹਿਮ ਦਾ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦਸਿਆ । ਸਿਕੰਦਰ ਸੈਨਾ ਲੈ ਕੇ ਇਬਰਾਹਿਮ ਪਰ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਤੇ ਜੰਗ ਜਿਤ ਕੇ ਇਬਰਾਹਿਮ ਨੂੰ ਕੈਦੀ ਕਰ ਲਿਆ । ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਬਰਾਹਿਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰਕੇ, ਸਿਕੰਦਰ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਇਆ । ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਜੋ ਬਣੀ, ਉਸ ਦੀ ਪਉੜੀ ਇਹ ਹੈ :-

“ਪਾਪੀ ਖਾਨ ਬਿਰਾਮ ਪੁਰ, ਚੜ੍ਹਿਆ ਸਿਕੰਦਰ ॥
ਭੇਤ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮੱਚਿਆ, ਬਡ ਰਣ ਦੇ ਅੰਦਰ ॥
ਫੜਿਆ ਖਾਨ ਬਿਰਾਮ ਨੂੰ, ਕਰ ਬਡ ਆਡੰਬਰ ॥
ਬੱਧਾ ਸੰਗਲ ਪਾਇ ਕੇ, ਜਿਉ ਕਿੱਲੇ ਬੰਦਰ ॥
ਅਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮਨਾਇ ਕੇ, ਛਡਿਆ ਜਗ ਅੰਦਰ ॥”

ਇਸ ਪੰਜ ਤੁਕੀ ਪਉੜੀ ਨਾਲ, ਗੁਜਰੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪੰਜ ਤੁਕੀ ਪਉੜੀ ਦੇਖੋ :

“ਆਪਣਾ ਆਪੁ ਉਪਾਇਓਨੁ ਤਦਹੁ ਹੋਰੁ ਨਾ ਕੋਈ ॥”
(ਪੰਨਾ 509)

ਵਡਹੰਸ ਕੀ ਵਾਰ :

“ਲਲਾ ਬਹਿਲੀਮਾ ਕੀ ਧੁਨੀ ।”

ਲਲਾ ਤੇ ਬਹਿਲੀਮਾ, ਪਤੋਸੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਸਨ । ਲਲਾ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਖੁਸ਼ਕ, ਅਰ ਬਹਿਲੀਮ ਦਾ ਸਰ, ਸਬਜ਼ ਸੀ । ਇਕ ਵਾਰ ਬਰਸਾਤ ਘਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲਲਾ ਨੇ, ਬਹਿਲੀਮ ਤੋਂ ਨਿੱਤ ਵਹਿਣ ਵਾਲੀ ਕੂਲ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮੰਗਿਆ, ਅਰ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ ਛੇਵਾਂ ਹਿਸਾ ਦੇਣਾ ਕੀਤਾ । ਪਰ ਫਸਲ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਪਰ ਲਲਾ, ਬਚਨੋ ਫਿਰ ਗਿਆ । ਜਿਸ ਪੁਰ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ । ਅਰ ਫਤੇ ਬਹਿਲੀਮ ਦੇ ਹਿਸੇ ਆਈ । ਉਸ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪਉੜੀ ਇਉਂ ਹੈ :-

“ਕਾਲ ਲਲਾ ਦੇ ਦੇਸ ਦਾ , ਖੋਇਆ ਬਹਿਲੀਮਾ ॥
ਹਿੰਸਾ ਛੁਟਾ ਮਨਾਇਕੈ, ਜਲ ਨਹਿਰੇ ਦੀਮਾ ।
ਫਿਰਾਹੁਨ ਹੁਇ ਲਲਾ ਨੇ, ਰਣ ਮੰਡਿਆ ਧੀਮਾ ।
ਭੇੜ ਦੁਹੂੰ ਦਿਸ ਮਚਿਆ, ਸਟ ਮਈ ਅਜੀਮਾ ॥
ਸਿਰ ਧੜ ਡਿਗੇ ਖੇੜ ਵਿਚ, ਜਿਓ ਵਾਹਣ ਢੀਮਾ ॥
ਮਾਰ ਲਲਾ ਬਹਿਲੀਮ ਨੇ, ਰਣ ਮੇ ਧਰ ਸੀਮਾ ॥”

ਇਸ ਛੀ ਤੁਕੀ ਪੌੜੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ, ਗੁਜਰੀ ਵਾਰ ਦੀ ਛੇਤੁਕੀ ਪਉੜੀ ਦੀ ਧੁਨੀ ਮਿਲਾਈ :-

“ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਆਪਿ ਆਪਿ ਹੈ,
ਆਪਿ ਕਾਰਣੁ ਕੀਆ ॥” (ਪੰਨਾ 585)

ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਮਹਲਾ ੩

“ਜੋਧੈ ਵੀਰੈ ਪੂਰਬਾਣੀ ਕੀ ਧੁਨੀ ॥”

ਪੂਰਬਾਣੀ ਰਾਜਪੂਤ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਜੋਧ ਤੇ ਵੀਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਧਾੜਵੀ ਸਨ । ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵੇਰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਨੌਕਰ ਹੋਣ ਲਈ ਆਖਿਆ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਸਦਾ ਹੀ ਇਕੋ ਕਰਾਰਾ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ, 'ਅਸੀਂ ਉਹ ਰਾਜਪੂਰ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਧੀਆਂ ਵੇਚ ਕੇ ਤੇਰੀ ਗੁਲਾਮੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ।'

ਇਹ ਢੁੱਕਵੀਂ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ, ਅਕਬਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਆਕੜ ਭੰਨਣ ਲਈ ਫੌਜ ਭੇਜੀ, ਪਰ ਦੋਵੇਂ ਭਾਈ ਬੜੀ ਹੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਕੇ ਲੜ ਮੋਏ । ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਜ਼ਨ ਦੀ ਵਾਰ ਬਣਾਈ :-

“ਜੋਧ ਵੀਰ ਪੂਰਬਾਣੀਏ, ਦੇ ਗਲਾਂ ਕਰੀ ਕਰਾਰੀਆਂ ॥
ਫੌਜ ਚੜਾਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਅਕਬਰ ਰਣ ਭਾਰੀਆਂ ॥
ਸਨਮੁਖ ਹੋਏ ਰਾਜਪੂਤ, ਸ਼ਤਰੀ ਰਣ ਕਾਰੀਆਂ ॥
ਧੂਹ ਮਿਆਨੋ ਕਢੀਆਂ, ਬਿਜੁੱਲ ਚਮਕਾਰੀਆਂ ॥
ਇੰਦਰ ਸਣ ਅਪਛੱਰਾਂ, ਮਿਲ ਕਰਨ ਜੁਹਾਰੀਆਂ ॥
ਇਹੀ ਕੀਤੀ ਜੋਧ ਵੀਰ, ਪਾਤਸਾਹੀ ਗਲਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ॥”

ਇਸ ਛੀ ਤੁਕੀ ਪੌੜੀ ਨਾਲ ਰਾਮਕਲੀ ਦੀ ਛੀ ਤੁਕੀ ਪਉੜੀ ਦੀ ਧੁਨਿ ਮਿਲਾਈ :-

“ਸਚੈ ਤਖਤੁ ਰਚਾਇਆ, ਬੈਸਣ ਕਉ ਜਾਈ ।”
(ਪੰਨਾ 947)

ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੪

‘ਰਾਇ ਮਹਿਮੇ ਹਸਨੇ ਕੀ ਧੁਨਿ ।’

ਮਹਿਮਾ, ਹਸਨਾ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ । ਹਸਨਾ ਸ਼ਾਹੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਸੀ । ਪਰ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਤੋਂ ਮੌਕੂਫ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭਜ ਕੇ ਮਹਿਮੇ ਦੀ ਪਨਾਹ ਲਈ । ਮਹਿਮੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਾਪਿਆ ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਟੈਕਸ ਅਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਥੇ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਭੇਜਦਾ ਰਿਹਾ । ਹਸਨੇ ਨੇ ਰਾਜ ਕਰ (ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਮਲਾ) ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾ ਕੇ ਮਹਿਮੇ ਨੂੰ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਿਰ ਲਿਖਵਾਇਆ । ਮਾਮਲਾ ਨਾ ਦੇਣ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਵਿਚ ਮਹਿਮਾ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਹਸਨੇ ਨੂੰ ਕਰਮ ਫਲ ਭੁਗਤਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ । ਮਹਿਮੇ ਨੇ ਫਤੇਹ ਪਾ ਕੇ ਹਸਨਾ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਦੀਨਤਾ ਪੁਰ ਆਪਣੇ ਕਿਰਪਾਲੂ ਸੁਭਾਉ ਅਨੁਸਾਰ, ਹਸਨੇ ਦਾ ਅਪਰਾਧ ਬਖਸ਼ ਦਿਤਾ । ਢਾਡੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਵਾਰ ਰਚੀ :-

“ ਮਹਿਮਾ ਹਸਨਾ ਰਾਜਪੂਤ, ਰਾਇ ਭਾਰੇ ਭੱਟੀ ॥
ਹਸਨੇ ਬੇਈਮਾਨਗੀ ਨਾਲ, ਮਹਿਮੇ ਭੱਟੀ ॥
ਭੇੜ ਦੁਹਾਂ ਦਾ ਮਚਿਆ, ਸਰ ਵਗੈ ਸਫੱਟੀ ॥
ਮਹਿਮੇ ਪਾਈ ਫਤੇ ਰਣ, ਗਲ ਹਸਨੇ ਘੱਟੀ ॥
ਬੰਨ ਹਸਨੇ ਨੂੰ ਛਡਿਆ, ਜੱਸ ਮਹਿਮੇ ਖੱਟੀ ॥”

ਇਸ ਪੰਜ ਤੁਕੀ ਪਉੜੀ ਨਾਲ, ਸਾਰੰਗ ਵਾਰ ਦੀ ਪੰਜ ਤੁਕੀ ਮਿਲਾ ਲਈ ਗਈ :

“ਆਪੇ ਆਪਿ ਨਿਰੰਜਨਾ, ਜਿਨਿ ਆਪੁ ਉਪਾਇਆ ॥”
(ਪੰਨਾ 1237)

ਮਲਾਰ ਦੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧॥

“ਰਾਣੈ ਕੈਲਾਸ ਤਬਾ ਮਾਲਦੇ ਕੀ ਧੁਨੀ ॥”

ਰਾਣਾ ਕੈਲਾਸ ਦੇਵ ਅਤੇ ਮਾਲ ਦੇਵ, ਰਾਜਪੂਤ ਦੋਵੇਂ ਸਕੇ ਭਾਈ ਪਹਾੜੀ ਰਈਸ ਸਨ । ਵਡੇ ਭਾਈ ਨੇ ਰਾਜ ਪਾ ਕੇ, ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਨਾਲ ਅਯੋਗ ਵਰਤਾਓ ਕੀਤਾ । ਮਾਲ ਦੇਵ ਅਣਖ ਵਾਲਾ ਯੋਧਾ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਸੂਖ ਨਾਲ ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਵਲ ਕਰ ਲੀਤਾ । ਅਰ ਕੈਲਾਸ ਦੇਵ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਕਸਤ ਦੇ ਕੇ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਪਬੰਧ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਲਿਆ । ਜਦ ਕੈਲਾਸ ਨੇ ਪਛੁਤਾ ਕੇ, ਭਾਈ ਤੋਂ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ, ਤਦ ਭਾਈ ਨੇ ਅੱਧੀ ਰਿਆਸਤ ਉਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੀ । ਇਹਨਾਂ ਦਹਾਂ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਵਾਰ ਜੋ ਢਾਡੀਆਂ ਨੇ ਬਣਾਈ ਉਸ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਇਹ ਹੈ :-

“ਧਰਤ ਘੋੜਾ ਪਰਬਤ ਪਲਾਣ, ਸਿਰ ਟੱਟਰ ਅੰਬਰ ॥
ਨੌ ਸੈ ਨਦੀ ਨਤਿੰਨਵੇ, ਰਾਜਾ ਜਲ ਕੰਧਰ ॥

ਝੁੱਕਾ ਰਾਇ ਅਮੀਰ ਦੇ, ਮਰ ਮੇਘ ਆਡੰਬਰ ॥
 ਆਨਤ ਖੰਡਾ ਰਾਇਆ, ਕੈਲਾਸ਼ੈ ਅੰਬਰ ॥
 ਬਿੱਜਲ ਜਯੋਂ ਚਮਕਾਣੀਆ, ਤੇਗਾਂ ਵਿਚ ਅੰਬਰ ॥
 ਮਾਲ ਦੇਵ ਕੈਲਾਸ਼ ਨੂੰ, ਬੰਨਿਆਂ ਕਰ ਸੰਘਰ ॥
 ਫਿਰ ਅੱਧਾ ਧਨ ਮਾਲ ਦੇ, ਛਡਿਆ ਗੜ ਅੰਦਰ ॥
 ਮਾਲ ਦੇਓ ਜੱਸ ਖਟਿਆ, ਜਿਉਂ ਸ਼ਾਹ ਸਿਕੰਦਰ ॥"

ਇਸ ਅੱਠ ਤੁਕੀ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਮਲਾਰ ਵਾਰ ਦੀ ਅੱਠ
 ਤੁਕੀ ਧੁਨਿ ਮਿਲਾਈ :

"ਆਪੀਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿ, ਆਪੁ ਪਛਾਣਿਆ ॥"
 (ਪੰਨਾ 1279)

ਕਾਨੜੇ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੪

"ਮੂਸੇ ਕੀ ਵਾਰ ਕੀ ਧੁਨੀ ॥"

ਮੂਸਾ ਰਾਠ ਵੱਡਾ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਮੰਗ
 ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਵਿਆਹ ਲਈ । ਇਸ ਪੁਰ ਮੂਸਾ ਨੇ
 ਵੈਫੀ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ ਇਸਤਰੀ ਸਮੇਤ ਘਰ
 ਲਿਆਂਦਾ । ਪਰ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੇਰਾ ਕੀ
 ਸੰਕਲਪ ਹੈ ? ਉਸ ਪਤੀ ਵਰਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, "ਮੈਂ

ਉਸ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਰਹਾਂਗੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵਿਆਹਿਆ ਹੈ
 ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਮੈਂ ਵਸ ਚੁਕੀ ਹਾਂ ।

ਮੂਸਾ ਇਹ ਯੋਗਯ ਬਾਤ ਸੁਣ ਕੇ ਅਤੀ ਪ੍ਰਸੰਨ
 ਹੋਇਆ, ਅਰ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ
 ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ । ਇਹ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਵਾਰ, ਜੋ ਢਾਡੀਆਂ ਨੇ
 ਬਣਾਈ, ਉਸ ਦੀ ਪੌੜੀ ਇਹ ਹੈ :-

"ਤੂੰ ਸੈ ਸਠ ਮੁਰਾਤਬਾ, ਇਕ ਘੁਰਿਐ ਡੱਗੇ ॥
 ਚੜਿਆ ਮੂਸਾ ਪਾਤਸਾਹ, ਸਭ ਸੁਣਿਆ ਜੱਗੇ ॥
 ਦੰਦ ਚਿਟੇ ਬਡ ਹਾਥੀਆਂ, ਕਹੁ ਕਿਤ ਵਰੱਗੇ ॥
 ਰੁੱਤ ਪਛਾਤੀ ਬਗੁਲਿਆਂ, ਘਟ ਕਾਲੀ ਬੱਗੇ ॥
 ਏਹੀ ਕੀਤੀ ਮੂਸਿਆ, ਕਿਨ ਕਰੀ ਨਾ ਅਗੇ ॥"

ਇਸ ਪੰਜ ਤੁਕੀ ਪੌੜੀ ਨਾਲ, ਕਾਨੜੇ ਕੀ ਦੀ ਪੰਜ
 ਤੁਕੀ ਪੌੜੀ ਦੀ ਧੁਨੀ ਮਿਲਾਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਗਾਉਣ ਦੀ
 ਧਾਰਨਾ ਬਾਪੀ :-

"ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕੋ,
 ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਜੁਗ ਜੋਗੀਆ ।" (ਪੰਨਾ 1313)

(ਮਹਾਨਕੋਸ਼ ਪੰਨਾ 669-670)

ਪੁਸਤਕ ਚਰਚਾ-ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਬੋਧ

ਲੇਖਕ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ,

283/265 ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਗਾਰਡਨ ਐਕਸਟੈਨਸ਼ਨ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110018

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਹਾਰਕ ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਸ਼ੌਕੀਆਂ ਸਿਖਾਂਦਰੂਆਂ ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲਗਾਓ ਰਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਟੇਕ ਰੱਖਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਬੋਧ' ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁੱਲਵਾਨ ਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਲਈ ਬੜੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਕਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਟੇਕ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਹੈ, ਇਸੇ ਵਰਦਾਨ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਤਮਸਾਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਹਿਜ, ਸੁਹਜ ਤੇ ਸੁੱਚ ਨਾਲ ਜੀਵਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਜੇ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਸ ਦੀ ਰਾਗਾਤਮਿਕਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਆਨੰਦਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਮਾਹਰ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰੋਤੇ ਆਨੰਦ ਦੀ ਅਸੀਮਤਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸੇ ਪਰਿਧੀ ਵਿਚ ਲੇਖਕਾ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਬੋਧ ਦੇ ਮੁਖ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਪੱਧਤੀਆਂ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਧੁਨੀ, ਨਾਦ, ਸੁਰ, ਸਪਤਕ, ਆਰੋਹ, ਅਵਰੋਹ, ਪਕੜ, ਬਾਟ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਦਸ ਬਾਟ, ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ, ਆਸ਼ਰਿਤ ਰਾਗ, ਸੰਵਾਦੀ, ਅਨੁਵਾਦੀ ਤੇ ਵਿਵਾਦੀ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤਾਲ ਦਾ ਵੀ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। 10 ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਆਲੰਕਾਰ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ

ਵਿਆਖਿਆਉਣ ਦੀ ਚੋਸ਼ਟਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

10 ਪ੍ਰਚਲਤ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਬਾਟ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਚਿਤ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧਾਂ, ਉਪ-ਰਾਗਾਂ ਜਾਂ ਰਾਗਣੀਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਰਖਿਆ ਹੈ।

ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਾਇਨ, ਵਾਦਨ ਤੇ ਨਾਚ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਨਾਚ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਵਾਦਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਦਨ ਗਾਇਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੱਧਤੀਆਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ :

1. ਦੱਖਣੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਅਥਵਾ ਕਰਨਾਟਕ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ-
2. ਉਤਰੀ ਅਥਵਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਰਾਗ, ਸੁਰ, ਬਾਟ, ਸਪਤਕ, ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ, ਲਿੱਪੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਪਾਠ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਾਗ ਸਹਿਤ ਗਾਇਨ ਵਿਧੀ ਦੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵੇਰਵੇ ਅੰਕਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਮੰਨੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੇ ਦੂਜਾ ਵਿਹਾਰਕ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸਹਿਜ-ਸਰਲ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿਚ ਏਨੀ ਸੁਹਣੀ ਤੇ ਨੇਮਾਂਵਲੀ ਅਨੁਕੂਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਕਿ ਸਿਖਾਂਦਰੂ ਜੇ ਉਸ ਕੋਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਨ ਦਾ ਸ਼ੁਧ ਬੋਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸਰਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕਾ ਕੋਲ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਸਬੰਧੀ ਭਰਪੂਰ ਅਨੁਭਵ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾਪਰਕ ਵਿਹਾਰਕ ਅੰਤਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਮੁੱਲਵਾਨ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ, ਚੰਗਾ ਉਦਮ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਦਿੱਖ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਆਕ੍ਰਿਸ਼ਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ

ਨੋਟੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ

ਪ੍ਰਿੰ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਆਨ ਰਸਾ ਜੇਤੇ ਤੈ ਚਾਖੈ ॥ ਨਿਮਖ ਨਾ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਤੇਰੀ ਲਾਬੈ ॥
ਹਰਿ ਰਸ ਕਾ ਤੂੰ ਚਾਖਹਿ ਸਾਦੂ ॥ ਚਾਖਤ ਹੋਇ ਰਹਹਿ ਬਿਸਮਾਦੁ ॥੧॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਰਸਨਾ ਪੀਉ ਪਿਆਰੀ ॥ ਇਹ ਰਸ ਰਾਤੀ ਹੋਇ ਤ੍ਰਿਪਤਾਰੀ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਹੇ ਜਿਹਵੇ ਤੂੰ ਰਾਮ ਗੁਣ ਗਾਉ ॥ ਨਿਮਖ ਨਿਮਖ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਉ ॥
ਆਨ ਨਾ ਮੁਨੀਐ ਕਤਹੂੰ ਜਾਈਐ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਡਭਾਗੀ ਪਾਈਐ ॥ ੨ ॥
ਆਨ ਪਹਰ ਜਿਹਵੇ ਆਗਾਧਿ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਠਾਕੁਰ ਆਗਾਧਿ ॥
ਈਹਾ ਉਹਾ ਸਦਾ ਸੁਹੇਲੀ ॥ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵਤ ਰਸ ਅਮੋਲੀ ॥ ੩ ॥

ਅਰਥ :- ਹੇ (ਮੇਰੀ) ਪਿਆਰੀ ਜੀਭ ! ਤੂੰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਰਸ ਪੀ । ਜੇਹੜੀ ਜੀਭ ਇਸ ਨਾਮ-ਰਸ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ (ਹੋਰ ਰਸਾਂ ਵਲੋਂ) ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੧ । ਰਹਾਉ ।

(ਹੇ ਮੇਰੀ ਜੀਭ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ-ਰਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਹੋਰ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਰਸ ਤੂੰ ਚੱਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, (ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ) ਤੇਰੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅੱਖ ਦੇ ਝਮਕਣ ਸਮੇਂ ਤਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ । ਜੇ ਤੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ-ਰਸ ਦਾ ਸੁਆਦ ਚੱਖੋ ਚੱਖਦਿਆਂ ਹੀ ਤੂੰ (ਉਸ ਵਿਚ) ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਏਂ । ੧ ।

ਹੇ (ਮੇਰੀ) ਜੀਭ ! ਤੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ, ਪਲ ਪਲ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰ । (ਜੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰਸਾਂ ਵਲੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਹੋਰ (ਫਿੱਕੇ ਬੋਲ) ਨਹੀਂ ਸੁਣਨੇ ਚਾਹੀਦੇ, (ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਹੋਰ ਕਿਤੇ (ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ) ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । (ਪਰ) ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ੨ ।

ਹੇ (ਮੇਰੀ) ਜੀਭ ! ਅੱਠੇ ਪਹਰ ਅਥਾਹ (ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ) ਠਾਕੁਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਇਆਂ ਜੀਭ ਬੜੀ ਕੀਮਤ ਵਾਲੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, (ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ) ਇਸ ਲੋਕ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੩ ।

(ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕੁਦਰਤਿ ਵਿਚ ਸਾਰੀ) ਬਨਸਪਤੀ ਖਿਤੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਰੁੱਖਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਫਲ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜੀਭ-ਨਾਮ-ਰਸ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੈ ਉਹ (ਬਾਹਰ-ਦਿੱਸਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਨਾਮ-ਰਸ ਨੂੰ) ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਕਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਹਾਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਣਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ-ਰਸ ਦੀ) ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ੧੫।੮੪।

ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ

ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ *

ਸੁਰ	-	ਰਿਸ਼ਭ ਕੋਮਲ, ਮਧਿਅਮ ਤੀਬਰ, ਬਾਕੀ ਸੁਧ
ਵਲਜਿਤ ਸੁਰ	-	ਆਰੋਹ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਭ ਅਤੇ ਪੰਚਮ । ਅਵਰੋਹ ਵਿੱਚ ਪੰਚਮ
ਜਾਤੀ	-	ਐਤਵ - ਸ਼ਾਤਵ
ਵਾਦੀ	-	ਗੰਧਾਰ
ਸੰਵਾਦੀ	-	ਧੈਵਤ
ਸਮਾਂ	-	ਸ਼ਾਮ
ਆਰੋਹ	-	ਸ ਗ ਮੰ ਧ. ਨੀ ਸ
ਅਵਰੋਹ	-	ਸ ਨੀ ਧ, ਮੰ ਗ ਰੇ ਸ, ਰੇ ਗ ਰੇ ਸ ਨੀ ।
ਮੁਖ ਅੰਗ	-	ਸ ਨੀ ਧ, ਮੰ ਧ ਮੰ ਗ ਰੇ ਸ, ਰੇ ਗ ਰੇ ਸ ਨੀ ।
ਸੁਰ ਵਿਸਥਾਰ	-	1. ਸ, ਨੀ ਸ, ਸ ਨੀ ਧ, ਨੀ ਸ, ਸ ਗ ਮੰ ਗ ਰੇ ਗ ਰੇ ਸ ਨੀ ਸ । 2. ਸ, ਗ, ਗ ਮੰ ਧ, ਮੰ ਧ ਮੰ ਗ, ਮੰ ਧ ਨੀ ਸ, ਨੀ ਸ ਰੇ, ਸ ਨੀ ਸ ਨੀ ਧ, ਮੰ ਗ, ਮੰ ਗ ਰੇ ਸ, ਰੇ ਗ ਰੇ ਸ ਨੀ, ਸ । 3. ਗ, ਮੰ ਗ ਮੰ ਧ, ਨੀ ਸ, ਸ ਸ ਗ ਮੰ ਗ ਰੇ ਸ, ਰੇ ਗ ਰੇ ਸ ਨੀ, ਸ, ਸ ਨੀ ਧ, ਮੰ ਗ ਮੰ ਧ, ਧ ਮੰ ਗ, ਮੰ ਗ ਰੇ ਗ ਰੇ ਸ ਨੀ ਸ ।

ਸਥਾਈ	ਰਯ ਗਉੜੀ	ਗੁਆਰੇਰੀ	ਤੀਨ ਤਾਲ
			ਗਾ ਮੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ
ਗਾਮੰ ਧਾ ਮੰਧਾ ਮਗਾ ਰs ਸ ਨਾs ss 0	ਮੰਗਾ ਰੇਗਾ ਰੇਸਾ ਨੀਸਾ ss ਪੀs ss ਉਪਿ 3	ਗ - ਰੇ - ਆ s s s x	ਸਾ - - - ਰੀ s s s 2
ਸਾ ਨੀ ਸਾ ਸਾ ਇ ਹ ਰ ਸ 0	ਗਾ - ਮੰ ਧਾ ਰਾ s ਤੀ s 3	ਸਾ ਨੀ ਧਾ ਮੰ ਹੋ ਇ ਤ੍ਰਿ ਪ x	ਗਾ ਰੇ ਗਾ ਮੰ ਤਾ ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿ ਰਤ 2
ਅੰਤਰਾ			
ਮੰ - ਗਾ ਗਾ ਆ s ਨ ਰ ਸਾ ਨੀ ਧਾ ਮੰ ਨਿ ਮ ਖ ਨਾ 0	ਮੰ ਮੰ ਧਾ ਧਾ ਸ s ਜੇ s ਧਾਨੀ ਸਾ ਨੀ ਧਾ ਤ੍ਰਿs ਸ ਨਾ s 3	ਸਾ - ਸਾ ਸਾ ਭੇ s ਭੈ s ਗਾਮੰ ਧਾ ਮੰ ਗਾ ਤੇs s ਰੀ s x	ਸਾ - ਸਾ ਸਾ ਚਾ s ਖੇ s ਗਾ ਰੇ ਗਾ ਮੰ ਲਾ ਬੰ ਅੰਮ੍ਰਿ ਤ 2

ਬਾਕੀ ਅੰਤਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਸਾਰ

* ਪੀ. ਐਸ. ਬੀ ਕੀਰਤਨ ਅਕੈਡਮੀ
ਗਰੀਨ ਪਾਰਕ ਜਲੰਧਰ

ਸੰਗੀਤ-ਲਿਪੀ ਚਿੰਨ੍ਹ

- ਪ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਰ ਹੇਠਾਂ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਮਧੋ-ਸਪਤਕ ਦੇ ਸੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।
- ਧ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲੇਟਵੀਂ ਲਕੀਰ ਹੋਵੇ ਉਹ ਕੋਮਲ ਸੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ; ਪਰ ਕੋਮਲ ਮਧਿਅਮ ਉਪਰ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਮਲ ਮਧਿਅਮ ਨੂੰ ਸੁਧ ਮਧਿਅਮ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਦੇ ਸੁਰ ਨੰ: 2, 4, 9, 11 ਕੋਮਲ ਸੁਰ ਹਨ ।
- ਮੰ ਇਹ ਤੀਬਰ ਮਧਿਅਮ ਹੈ । ਸੁਰ ਨੰ: 7 ਤੀਬਰ ਮਧਿਅਮ ਹੈ ।
- ਪ੍ਰ/ਧ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਬਿੰਦੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਮੰਦਰ ਸਪਤਕ ਦੇ ਸੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।
- ਸੰ/ਪੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਰ ਬਿੰਦੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਦੇ ਸੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।
- ਪ— ਜਿਹੜੇ ਸੁਰ ਅੱਗੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ (-) ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਉਤਨੀਆਂ ਮਾਤਰਾਂ ਤਕ ਗਾਉਣਾ ਹੈ ।
- ਸ਼ਾਂ s ਜਿਸ ਅੱਖਰ ਅੱਗੇ ਜਿੰਨੇ s ਪਏ ਹੋਣ ਉਸ ਨੂੰ ਉਨੀਆਂ ਮਾਤਰਾਂ ਤਕ ਗਾਉਣਾ ਹੈ ।
- ਧਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਸੁਰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਹੋਣ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਗਾਉਣਾ ਹੈ ।
- ਮੁਪ ਜਿਹੜਾ ਸੁਰ ਕਿਸੇ ਸੁਰ ਦੇ ਉਪਰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਗਾਉਣਾ ਹੈ ।
- XO 123 X ਸਮ, O ਖਾਲੀ ਅਤੇ 1-2-3 ਤਾਲੀਆਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ ।

ਮੰਦ੍ਰ ਸਪਤਕ					ਮਧਯ ਸਪਤਕ					ਤਾਰ ਸਪਤਕ							
ਰੇ	ਗ	ਮ	ਧ	ਨੀ	ਰੇ	ਗ	ਮ	ਧ	ਨੀ	ਰੇ	ਗ	ਮ	ਧ	ਨੀ	ਰੇ		
2	4	7	9	11	2	4	7	9	11	2	4	7	9	11	2		
1	3	5	6	8	1	3	5	6	8	1	3	5	6	8	10	12	1
ਸ	ਰੇ	ਗ	ਮ	ਪ	ਸ	ਰੇ	ਗ	ਮ	ਪ	ਸ	ਰੇ	ਗ	ਮ	ਪ	ਧ	ਨੀ	ਸ
ਨੀਚੀ ਆਵਾਜ਼					ਦਰਮਿਆਨੀ ਆਵਾਜ਼					ਉਚੀ ਆਵਾਜ਼							

ਮਹੀਨਾ ਅਗਸਤ/ਭਾਦਰੋ

ਭਾਦੁਇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਣੀਆ, ਦੂਜੇ ਲਗਾ ਹੇਤੂ ॥
 ਲਖ ਸੀਗਾਰ ਬਣਾਇਆ, ਕਾਰਜਿ ਨਾਹੀ ਕੇਤੂ ॥
 ਜਿਤੁ ਦਿਨਿ ਦੇਹ ਬਿਨਸਸੀ, ਤਿਤੁ ਵੇਲੈ ਕਹਸਨਿ
 ਪ੍ਰੇਤੁ ॥ ਪਕਤਿ ਚਲਾਇਨਿ ਦੂਤ ਜਮ, ਕਿਸੈ ਨਾ
 ਦੇਨੀ ਭੇਤੁ ॥ ਛਡਿ ਖੜੋਤੇ ਖਿਨੈ ਮਾਹਿ, ਜਿਨ ਸਿਉ
 ਲਗਾ ਹੇਤੁ ॥ ਹਥ ਮਰੋਤੈ ਤਨੁ ਕਪੇ, ਸਿਆਹਹੁ
 ਹੋਆ ਸੇਤੁ ॥ ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੇ ਲੁਣੈ, ਕਰਮਾ ਸੰਦਤਾ
 ਖੇਤੁ ॥ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਸਰਣਾਗਤੀ, ਚਰਣ ਬੋਹਿਥ
 ਪ੍ਰਭ ਦੇਤੁ ॥ ਸੇ ਭਾਦੁਇ ਨਰਕਿ ਨਾ ਪਾਈਅਹਿ,
 ਗੁਰੁ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਹੇਤੁ ॥੨॥

ਗੁਰਪੁਰਬ

ਪਾ. ੮ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ ੨ ਅਗਸਤ
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ
 ਸੰਪੂਰਣਤਾ ਦਿਵਸ ੩੧ ਅਗਸਤ
 (ਤਖਤ ਗੁਰੂ ਕਾਸੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ)

ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਤੇ ਛੁੱਟੀਆਂ

ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਿਨ ੧੫ ਅਗਸਤ
 ਸ੍ਰੀ ਦੁਰਗਾ ਅਸ਼ਟਮੀ ੨੨ ਅਗਸਤ
 ਰੱਖਤੀ (ਮੇਲਾ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ) ੨੮ ਅਗਸਤ

ਸ਼ਿਮਤ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ੨੦੫੩		ਅਗਸਤ AUGUST 1996				ਮੱਸਿਆ ੧੪ ਅਗਸਤ	
ਸ਼ਿਮਤ ਨਾਨਕਸਾਰੀ ੫੨੭						ਸੰਗਰਾਦ ੧੬ ਅਗਸਤ	
ਸ਼ਿਮਤ ਖਾਲਸਾ ੨੯੮						ਪੰਚਮੀ ੧੯ ਅਗਸਤ	
ਸ਼ਿਮਤ ਸਾਕਾ ੧੯੧੮						ਪੂਰਨਮਾਸੀ ੨੮ ਅਗਸਤ	
ਐਤ SUN	☼	੪ ੨੦ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੬	੧੧ ੨੭ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੧੪	੧੮ ੩ ਭਾਦਰੋ ਸਾਵਟ ਸੁਦੀ ੪	੨੫ ੧੦ ਭਾਦਰੋ ਸਾਵਟ ਸੁਦੀ ੧੧		
ਸੋਮ MON	☼	੫ ੨੧ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੭	੧੨ ੨੮ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੧੫	੧੯ ੪ ਭਾਦਰੋ ਸਾਵਟ ਸੁਦੀ ੫	੨੬ ੧੧ ਭਾਦਰੋ ਸਾਵਟ ਸੁਦੀ ੧੨		
ਮੰਗਲ TUE	☼	੬ ੨੨ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੮	੧੩ ੨੯ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੧੬	੨੦ ੫ ਭਾਦਰੋ ਸਾਵਟ ਸੁਦੀ ੬	੨੭ ੧੨ ਭਾਦਰੋ ਸ. ਸੁ. ੧੩-੧੨		
ਬੁੱਧ WED	☼	੭ ੨੩ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੯	੧੪ ੩੦ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੧੭	੨੧ ੬ ਭਾਦਰੋ ਸਾਵਟ ਸੁਦੀ ੭	੨੮ ੧੩ ਭਾਦਰੋ ਸਾਵਟ ਸੁਦੀ ੧੫		
ਵੀਰ THU	੧ ੧੭ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵ.੨-੩	੮ ੨੪ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੧੦	੧੫ ੩੧ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੧	੨੨ ੭ ਭਾਦਰੋ ਸਾਵਟ ਸੁਦੀ ੮	੨੯ ੧੪ ਭਾਦਰੋ ਭਾਦਰੋ ਵਦੀ ੧		
ਸ਼ੁੱਕਰ FRI	੨ ੧੮ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵ.੪	੯ ੨੫ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੧੧	੧੬ ੧ ਭਾਦਰੋ ਸਾਵਟ ਸੁਦੀ ੨	੨੩ ੮ ਭਾਦਰੋ ਸਾਵਟ ਸੁਦੀ ੯	੩੦ ੧੫ ਭਾਦਰੋ ਭਾਦਰੋ ਵਦੀ ੨		
ਸ਼ਨੀ SUN	੩ ੧੯ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੫	੧੦ ੨੬ ਸਾਵਟ ਸਾਵਟ ਵਦੀ ੧੨	੧੭ ੨ ਭਾਦਰੋ ਸਾਵਟ ਸੁਦੀ ੩	੨੪ ੯ ਭਾਦਰੋ ਸਾਵਟ ਸੁਦੀ ੧੦	੩੧ ੧੬ ਭਾਦਰੋ ਭਾਦਰੋ ਵਦੀ ੩		

ਅਰਥ : (ਜਿਵੇਂ) ਭਾਦਰੋ (ਦੇ ਤ੍ਰਾਟਕੇ ਤੇ ਘੁੰਮੇ) ਵਿੱਚ (ਮਨੁੱਖ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ) ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਉਹ ਭਟਕਣਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਹਾਰ ਸਿੰਗਾਰ ਕਰੇ, (ਉਸ ਦੇ) ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ।

ਜਿਸ ਦਿਨ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਰੀਰ ਨਾਸ ਹੋਵੇਗਾ (ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਮਰ ਜਾਇਗਾ) ਉਸ ਵੇਲੇ (ਸਾਰੇ ਸਾਕ-ਅੰਗ) ਆਖਣਗੇ ਕਿ ਇਹ ਹੁਣ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ ਹੈ । (ਲੋਥ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਪਈ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਬਾਹਰ ਲੈ ਚੱਲੋ) । ਜਮਦੂਤ (ਜਿੰਦ ਨੂੰ) ਫਤ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ (ਇਹ) ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ (ਕਿ ਕਿੱਥੇ ਲੈ ਚੱਲੇ ਹਾਂ) । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ (ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬਤਾ) ਪਿਆਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪਲ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਥ ਛੱਡ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ।

(ਮੌਤ ਆਈ ਵੇਖ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਬੜਾ ਪਛੁਤਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਲੇ ਤੋਂ ਚਿੱਟਾ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਘਬਰਾਹਟ ਨਾਲ ਇਕ ਰੰਗ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਇਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) । ਇਹ ਸਰੀਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖੇਤ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਝ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਵਿਚ ਬੀਜਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਫਸਲ ਵੱਢਦਾ ਹੈ (ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ) ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਖਾ ਤੇ ਹਿਤੁ ਗੁਰੂ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਰਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ, (ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ) ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਰਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨ-ਰੂਪ ਜਹਾਜ (ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾ) ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।੨।